

UDK: 32(497.1:439)"1945/..."
 94(497.1)"1945/...":32
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 2. 4. 2008.
 Prihvaćeno: 13. 10. 2009.

Jugoslavenski teritorijalni zahtjevi prema Mađarskoj i susjednim zemljama i planovi za njihovu primjenu nakon Drugog svjetskog rata

ÁRPÁD HORNYÁK

Odsjek za povijest, Sveučilište u Pečuhu, Pečuh, Mađarska

Poslije relativnog smirivanja mutne situacije u mjesecima nakon sloma Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941., tri glavne jugoslavenske političke snage dale su si pravo ponovo uspostaviti raskomadanu jugoslavensku državu. Neosporno je da je među njima prva legitimna politička snaga bila Jugoslavenska kraljevska izbjeglička vlada, koja je našla utočište najprije na Bliskom istoku, a potom u Londonu, i koja je pokušavala samim svojim postojanjem simbolizirati kontinuitet, u čemu je na početku imala dosta uspjeha.¹ Druga politička snaga, koja je nekad više, a nekad manje, bila tijesno vezana za izbjegličku vladu, bila je tzv. Jugoslavenska vojska u otadžbini ili Četnički pokret pod vodstvom pukovnika, a zatim generala Dragoljuba (Draže) Mihailovića. I na kraju, treća politička snaga bila je ustanička partizanska vojska, kao tzv. Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije pod vodstvom Jugoslavenske komunističke partije, koja se može poistovjetiti s likom Josipa Broza Tita. Ova je snaga prve godine rata bila beznačajna, međutim, tijekom sljedećih godina, zbog aktivnih borbi protiv okupatorskih i kvislinskih snaga, stječe sve veće značenje, a poslije, čak i priznanje velikih savezničkih sila. U ovom ću se članku baviti uglavnom planovima gore spomenutih političkih snaga o poslijeratnom teritorijalnom uređenju, a posebno planovima koji su se odnosili na Mađarsku.

Ključne riječi: Jugoslavija, Mađarska, jugoslavenska vlada u izbjeglištvu, partizanski pokret, jugoslavensko-mađarska granica, razdoblje nakon Drugog svjetskog rata.

Odnos sve tri jugoslavenske političke snage prema Mađarskoj bio je uvelike određen činjenicom da je Mađarska nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, smatrajući ništavnim ugovor od 12. prosinca 1940., o vječnom prijateljstvu između Mađarske i Kraljevine Jugoslavije, 11. travnja 1941. sudjelovala u napadu na Jugoslaviju i okupirala njen veliki dio tzv. Južnih krajeva

* Ovaj je članak pripremljen u okviru projekta OTKA F-62052 (Južno slovenski arhivski izvori o Mađarskoj između 1918.–1941.) i uz pomoć stipendije "Bolyai János" stipendije Mađarske akademije znanosti.

¹ Jugoslavensku emigrantsku vladu kontinuirano su priznavale i Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, a poslije, nakon što je prethodno u travnju 1941. godine na zahtjev njemačke vlade prekinuo diplomatske odnose, ponovo ju je priznao u lipnju 1941. godine i Sovjetski Savez.

“Délvidéka” (Bačku, Baranjski trokut, Međimurje i Prekomurje), a potom i zakonskim aktom pripojila te zaposjednute teritorije Mađarskoj. Na taj odnos dodatno su nešto poslije negativno utjecali i takozvani “hladni dani”, kada su mađarske žandarske i vojne snage početkom 1942. izvršile “raciju-čišćenje” teritorija u Novom Sadu i u šajkaškom trokutu, tj. na prostoru Bačke blizu ušća Tise u Dunav, u kojem je stradalo više tisuća Srba i Židova.

* * *

Jugoslavenska izbjeglička vlada, kao prva i legitimna jugoslavenska politička snaga, koja je najprije izbjegla u Grčku, a zatim na Bliski istok, koji je bio pod kontrolom Britanaca, ovlasila je generala Danila Kalafatovića, načelnika Vrhovne komande, da potpiše vojno-ratno primirje, ali ne i kapitulaciju države. Premda je on potpisao kapitulaciju jugoslavenske vojske, jugoslavenska je vlada ostavila mogućnost da se kasnije izjasni da Jugoslavija kao država postoji i da je i nadalje u ratu s Osovinom.

Na sjednici Jugoslavenske kraljevske izbjegličke vlade 29. travnja 1941. Momčilo Ninčić, ministar vanjskih poslova, u svom je ekspozeu iznio vlastito mišljenje o aktualnom ratnom stanju i očekivanom poslijeratnom položaju Jugoslavije. Ninčić je, razmatrajući vanjskopolitičku situaciju Jugoslavije, došao do zaključka da se s Italijom nije moguće sporazumjeti, dok Mađarska, iako je priznala NDH, očevidno želi izlaz na more, što može spriječiti jedino Jugoslavija. Bio je siguran da će uspostavljanjem jake Jugoslavije biti lako poboljšati njen odnos s Mađarskom i da Beograd može postati arbitrom između Mađarske i Rumunjske.² No, to se odnosilo na budućnost. Postojeća situacija, razumljivo je, nije bila nimalo pogodna za poboljšanje odnosa i na sjednici održanoj 4. svibnja u Jeruzalemu jugoslavenska je vlada odlučila da, s obzirom na sudjelovanje Mađarske u napadu na Jugoslaviju, smatra da je u ratu s Mađarskom već od 10. travnja 1941.³

Nakon ove sjednice, jugoslavenska je vlada izdala deklaraciju o razlozima rata i o svojim ciljevima u tom ratu u kojem se našla bez svoje volje. U toj se deklaraciji vlada izjasnila da će odlučno voditi borbu čiji je cilj da opet postigne teritorijalni integritet i suverenitet Jugoslavije, odnosno uspostaviti punu slobodu Srba, Hrvata i Slovenaca.⁴ Dakle, ciljevi jugoslavenske izbjegličke vlade bili su skromni. Doduše, u to vrijeme ni druge države nisu koncipirale teritorijalne zahtjeve, čak ni kad su ih smatrale opravdanima.

Jugoslavenska kraljevska izbjeglička vlada je još prije rata i okupacije Jugoslavije nastala u izvanrednoj situaciji. Nije bila formirana na osnovi rezultata parlamentarnih izbora. Činile su je istaknute političke osobe raznih srpskih,

² *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943. Dokumenti*, (prir. Bogdan Krizman), Arhiv Jugoslavije-Globus, Beograd-Zagreb 1981., 112.

³ *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996.*, tom II., (prir. Momir Stojković), JP Službeni list SRJ, Beograd 1998., 500.

⁴ *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 116.-118.

hrvatskih i slovenskih stranaka, a funkcionirala je po načelu zastupljenosti sva tri jugoslavenska naroda u njoj. Vlada je takvim sastavom htjela pokazati jedinstvo jugoslavenskih naroda i pravni kontinuitet u borbi za slobodu i nacionalnu nezavisnost jugoslavenske države. Sjednice ministarskog savjeta su, naprotiv, bile mjesto za oštre svađe između predstavnika triju jugoslavenska naroda.⁵ Glavna tema ovih svađa bila je državno uređenje Jugoslavije, kao nastavak spora splasnulog u drugoj polovici tridesetih godina.

Kako je imala priznanje savezničkih vlada, jugoslavenska izbjeglička vlada bila je prilično pasivna u poduzimanju vanjskopolitičkih koraka. Jedan jedini značajan korak koji je učinila bila je njena inicijativa za sklapanje savezničkog ugovora s Grčkom. Toj je inicijativi poslije dodana i namjera o budućoj uniji dviju država, a na kraju je bio potpisan i ugovor tome.⁶ Pored ovog, izbjeglička vlada nije činila daljnje korake, nije imala konkretnih inicijativa, nije koncipirala ratne ciljeve i poslijeratne teritorijalne zahtjeve, a suzdržala se i od zauzimanja konkretnog stava prema zahtjevima Turske i susjednih država (Grčke, Bugarske, Albanije, Rumunjske, Austrije). Jugoslavenska diplomacija, predvođena ministrom Ninčićem, umjesto spektakularnih diplomatskih koraka, bavila se manje paradnim djelatnostima: skupljala je podatke, tražila kontakte s vladama susjednih država, ili, ako to nije bilo moguće, s vodećim osobama iz emigracije dotičnih zemalja. Osobito dobre odnose uspjela je uspostaviti s izbjegličkom grčkom vladom, koja je također uživala gostoprimstvo, ali i potpunu kontrolu i zavisnost o Velikoj Britaniji no ni s njom nije htjela ulaziti u razgovore o konkretnim ratnim ciljevima jer je bilo mišljenja da situacija još nije zrela za to.⁷

Podrazumijeva se da nisu svi članovi vlade bili suglasni s tom pasivnom vanjskopolitičkom koncepcijom koja je bila u stavu iščekivanja, pa su pokazivali svoje negodovanje. Vladi su listopad i studeni 1942. godine faktički prošli u pretresanju vanjskopolitičkog smjera i potrebnih koraka. Raspravu je izazvao ekspozé Momčila Ninčića, jugoslavenskog ministra vanjskih poslova, a inicijator rasprave bio je ministar bez portfelja Miha Krek, koji je u vladi zastupao Slovensku ljudsku stranku. Krek je smatrao da je Ninčićeva zamisao potpuno pogrešna. Po njegovu mišljenju vlada je propustila brojne povoljne situacije

⁵ Za Anthonyja Edena to su bili "bijedni politički spletkaroši" kojima su Englezi "na nesreću dopustili da klišnu s plijenom". Prema Kostu St. Pavloviću citira Mira Radojević, "Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije", *Drugi svetski rat – 50 godina kasnije*, tom I., (ur. Vlado Strugar), Podgorica, CANU, 1997., 217. Malo blažim riječima isto je mišljenje iznio i Georg William Rendela, britanski poslanik pri jugoslavenskoj vladi Vladimiru Milanoviću: "Prilike u vašoj emigraciji su strašne.. Opća je impresija da se nitko više ne svađa nego vi..", "...kod engleskih faktora nitko od saveznika ne uživa tako hrđavu reputaciju kao vi. Samo svađe i razdori. Vas nije glas da nitko ni skim nije. Ministri svako na svoju stranu. Među sobom često ne govore, ne viđaju se i hrđavo misle jedan o drugom." *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943*, 455–456. Zabilješka Vladimira Milanovića o razgovoru sa Rendelom 6. studenog 1942.

⁶ Taj akt o budućem ujedinjenju potpisan je 15. siječnja 1942

⁷ Ni to nisu isključili, ali će razgovori oko važnih pitanja koja se tiču Jugoslavije doći na red tek nakon završetka ratnih operacija. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943*, 399. Zapisnik sa sastanka Ministarskog saveta, 22. rujana 1942.

da učvrsti svoj položaj. Kasno je izašla pred međunarodno javno mnijenje, a ni onda nije naglasila svoj cilj da svoje uplitanje u rat želi iskoristiti da oslobodi sve teritorije nastanjene Jugoslavenima, čak i one koji 1919. nisu pripali Jugoslaviji. Krek je pripisivao Ninčiću kao grijeh i to što vlada nije iskoristila popularnost generala Draže Mihailovića, kao svoga ministra odbrane, na koga su saveznici jedno vrijeme gledali kao na najvećeg heroja čija je junačka borba podnijela ogromne žrtve.⁸ Greška je bila i to što simpatiju savezničkog svijeta prema porobljenim jugoslavenskim narodima, koju su pobudili zločini njemačkih, mađarskih i talijanskih okupatora nad jugoslavenskim stanovništvom(,) nisu iskoristili da dobiju povoljna politička obećanja od saveznika. Krek je bio mišljenja da i za vanjsku politiku važi princip da treba iskoristiti svaki trenutak i da položaj jugoslavenske vlade ne bi bio ni za dlaku slabiji ako bi u takvom svom traženju bila agresivnija.⁹ Istina, ova pasivna politika koju je Ninčić vodio imala je i pozitivnih elemenata, priznao je Krek. Izbjegavali su svaki sukob i nisu činili nikakve probleme saveznicima, ali su s druge strane došli u opasnost da će se, kako nisu zauzeli stav, odluke koje se tiču Jugoslavije i njezina prostora donositi bez Jugoslavije.¹⁰ Krek je predložio da se još tijekom rata prikupi što više izjava predstavnika velikih saveznika u kojima podupiru jugoslavenske težnje, ili barem da se tim saveznicima “napune uši” njihovim željama, zahtjevima i ciljevima. Jer, ako vlada ostane pri dotadašnjoj taktici, na mirovnim će pregovorima izgledati kao da dolazi s novim stvarima, što će izazvati iznenađenje i zabunu među saveznicima i dovesti u pitanje njihovo ispunjenje.¹¹

Njegova napomena da su velike sile izvukle pouku iz iskustva oko mirovnih pregovora nakon Prvog svjetskog rata i da ne misle sklopiti primirje pa tek onda sjesti “k astalu mirovne konferencije”, nego će se glavne konture teritorijalne podjele ustanoviti već u uvjetima primirja i da će izvjesne teritorije koje će sile osovine morati napustiti odmah zaposesti saveznička vojska, svjedoči o političkoj oštroidnosti Mihe Kreka. Računajući na ovu mogućnost, Krek je smatrao da je za Jugoslaviju od važnosti prvog reda da već sada uvjeri saveznike da talijanska vojska mora napustiti Istru, Goricu, Trst, Korušku i druge krajeve nastanjene Jugoslavenima, i da bi se sudbina svih tih krajeva u najgorom slučaju rješavala pod neutralnom, ako ne pod jugoslavenskom upravom.¹² U slučaju Austrije, međutim, sasvim je pogrešno prognozirao buduću odluku saveznika prema budućnosti ove države. Smatrao je da izbjeglička vlada treba

⁸ Pošto se Mihailović u rujnu 1942. nije odazvao pozivu generala Harolda Alexandera, glavnog zapovjednika britanskih snaga na Bliskom istoku, da izvrši diverzije na pruži u Moravskovardarskoj dolini, jer se opravdano plašio njemačke odmazde prema lokalnom stanovništvu, počeo je gubiti potporu najznačajnijih savezničkih vojskovođa. Venčeslav GLIŠIĆ, “Jugoslovensko-Britanski odnosi 1941-1945.”, *Jugoslovensko-Britanski odnosi*, (ur. Petar Kačavenda), ISI, Beograd 1988., 263.

⁹ *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 406.

¹⁰ *Isto.*

¹¹ *Isto*, 407.

¹² *Isto.*

raditi na političkom uništenju Austrije, da je razdijeli, ili bar učinkovito neutralizira, jer ako ostane netaknuta nakon rata, njemačka će politika opstati ne samo u Beču, nego i u Budimpešti.¹³

Ministar Krek molio je svoje kolege da vlada službeno uvrsti u svoj aktualni vanjskopolitički program oslobađanje svih krajeva koji su naseljeni jugoslavenskim narodima i u kojima se odvijala njihova nacionalna povijest, bez obzira na to što su tijekom posljednjih desetljeća Nijemci i Talijani uspjeli naseliti dio svoga življa u njima.¹⁴ Iz Krekova se prijedloga vidi da je bio prvenstveno usmjeren da osigura ostvarivanje nacionalnih težnji Hrvata, a još više Slovenaca, što je razumljivo ako se uzme u obzir da su od tri državotvorna naroda prve Jugoslavije, Srbi već uspjeli, kao rezultat Balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata, objединiti skoro cijeli srpski etnički korpus u okvir južnoslavenske države. Treba spomenuti da zagovaranje sjedinjenja tog, prvenstveno za Hrvate i Slovence, važnog teritorija nije naišlo na protivljenje srpskih predstavnika u emigrantskoj vladi. Štoviše, ideju je još prije službeno lansirao srpski političar, predsjednik Srpske zemljoradničke stranke, Milan Gavrilović. Krajem 1940. i početkom 1941. godine jugoslavenska je vlada bila preplavljena primamljivim obećanjima više zaraćenih država koje su si na taj način htjele osigurati potporu Beograda (ili barem osujetiti njegovo priklanjanje nekoj drugoj sili). Njemačka je ponudila Jugoslaviji ne samo poštovanje njezina integriteta, nego i mogućnost dobivanja Soluna, koji je bio jedna od glavnih srpskih nacionalnih aspiracija, čime bi se osigurao izlazak Srbije na Egejsko more. Kao protumjeru, Velika Britanija teško je mogla naći išta primamljivije osim obećanja da će zastupati reviziju jugoslavensko-talijanske granice. Inspirator tog obećanja Velike Britanije bio je, krajem veljače 1941., već spomenuti Milan Gavrilović koji je u to vrijeme bio i jugoslavenski poslanik u Moskvi.¹⁵

Kad je u pitanju Mađarska, Krek je priznao da u Prekomurju državna granica uglavnom odgovara nacionalnoj i tražio da se Jugoslaviji pripoji samo mali teritorij s oko 10 000 slovenskog stanovništva, koji je 1918. ostao pod Mađarskom.¹⁶ Na primorju prema Italiji označio je samo nacionalne granice i

¹³ *Isto.*

¹⁴ Treba napomenuti da, kad god se spominje njemačko stanovništvo u zapadnim krajevima, pod njim se podrazumijevaju austrijski Nijemci.

¹⁵ *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1921-1941.*, (priredio Živko Avramovski), Arhiv Jugoslavije-Globus, Beograd-Zagreb 1986.-1996., knj. 3., 618. Britanska je vlada imala princip da tijekom rata neće voditi razgovore o teritorijalnim pitanjima. Međutim, dobivanje potpore Jugoslavije smatralo se toliko značajnim da je London odlučio tog puta napraviti iznimku. Vidi Foreign Office Memorandum od 1. ožujka 1941., The National Archives (Kew, London - TNA), War Cabinet: Memoranda: WP and CP Series (CAB 66/20). London je 22. ožujka 1941. ovlastio svog poslanika u Beogradu da jugoslavenskoj vladi stavi na znanje da će Engleska na mirovnoj konferenciji zastupati jugoslavenske zahtjeve za dobivanje Istre. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 3., 690.

¹⁶ Taj je teritorij bio južno od rijeke Rabe do Domafold-Kapornak, istočno od nje duž rijeke Krke do razvodnice gdje izvire rijeka Lendava i njenim tokom do ulaska u državnu granicu. Prema obrazloženju Kreka, to je jugoslavensko nacionalno tlo koje sačinjava jednu cjelinu s ostatkom zapadne Jugoslavije. Tu kompaktno živi jugoslavenski živalj već 1 300 godina. *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 408.

nije tražio sve teritorije koji su bili austrijski do 1914. Na sjeveru je, međutim, prekoračio ovu zamišljenu historijsku granicu jer su tamo živjeli takozvani Beneški Slovenci. Zahtijevao je Trst, Pulu i druge istarske gradove, iako je u njima nakon mnogo godina talijanske penetracije živjelo miješano slovensko, hrvatsko i talijansko stanovništvo. Najpoželjnija je točka, naravno, bio Trst, najveća luka na Jadranu. Krek je smatrao važnim skrenuti pozornost svojih kolega ministara na to da Trst nema ekonomski značaj za Italiju, gdje su mu konkurencija luke Apeninskog poluotoka. Taj je grad, međutim, mnogo važniji, gotovo vitalan za Jugoslaviju. Trst je dio jugoslavenskog nacionalnog teritorija, a po svojoj ekonomskoj funkciji i luka srednje Europe. Ako Jugoslavija uspije dobiti Trst i njegovo zaleđe, i istodobno osigura svoje interese u Solunu, imala bi u rukama sve putove srednje Europe do Sredozemnog mora. Time bi Jugoslavija postala najvažnija sila Balkana i srednje Europe.¹⁷ Uzimajući sve gore spomenute argumente, Krek je predložio da vlada koncipira svoja teritorijalna potraživanja. Unutar granica nove Jugoslavije tako bi ušao čitav teritorij koji joj je pripadao prije rata, a i oni naseljeni jugoslavenskim stanovništvom koji su pripadali Italiji, Njemačkoj, odnosno Austriji i Mađarskoj. Slovenski ministar nije govorio uzalud. Premda je vlada donošenje konkretnog zaključka odgodila za posebnu sjednicu, svi su članovi u principu bili suglasni da ove teritorijalne zahtjeve treba unijeti u program vlade i staviti ih pred saveznike.¹⁸

Krek nije bio jedini nezadovoljan ekspezeom ministra vanjskih poslova. Srbin iz Hrvatske, Jovan Banjanin, ministar šuma i ruda, smatrao ga je površnim i fragmentarnim. Iako je bio suglasan s Ninčićem da nisu izašli ni sa kakvim teritorijalnim zahtjevima na Balkanu, u ostalim je stvarima dijelio Krekovo mišljenje. Tražio je da teritorijalne aspiracije budu što prije postavljene u cijelosti i da uđu u program vlade kao državni program Kraljevine Jugoslavije.¹⁹ Dijelio je mišljenje Kreka i o važnosti Trsta za Jugoslaviju, ali uz primjedbu da Trst u sastavu Kraljevine Jugoslavije mora postati slobodna luka za promet svih srednjoeuropskih država kojima je ta luka potrebna. Smatrao je da je Jugoslavija previše mala da traži kao isključivu svoju luku jedno od najvećih pristaništa na Mediteranu, pogotovo kad se ona nalazi na krajnjoj periferiji zemlje.²⁰

Prvi predstavnik Hrvata u jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi, koji je zamijenio Vladka Mačeka, vođu Hrvatske seljačke stranke u vladi, Juraj Krnjević, potpredsjednik emigrantske vlade, tada je otvoreno rekao ono što je već svima bilo poznato: iako je Jugoslaviji svako vanjskopolitičko pitanje iznimno značajno, njeni odnosi sa susjednim državama na istoku i jugoistoku posebno su važni za Srbe, dok su odnosi sa susjedima na sjeveru i sjeverozapadu, osobito s Italijom, presudni za Slovence i Hrvate. Zbog toga u pitanju uređenja odnosa s jugoistočnim i istočnim susjedima Srbi trebaju imati glavnu riječ, a, sukladno

¹⁷ Krek je bio svjestan da Trst ne može biti konkurencija Solunu, a nije vjerovao ni u to da mogu dobiti Solun. *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 409.

¹⁸ *Isto*, 410.

¹⁹ *Isto*, 411-414.

²⁰ *Isto*, 414.

tome, u odnosima s Italijom Hrvati i Slovenci.²¹ Karakteristično je i to da je, shodno ranijim političkim stavovima, Hrvat Krnjević forsirao aktivniju srednjoeuropsku politiku Jugoslavije, koja je trebala, također prema ranijim tradicijama, biti zasnovana na suradnji sa Čehoslovacima.²²

Od srpskih članova emigrantske vlade prvi je tražio riječ Milan Grol, vođa Demokratske stranke. Rashladio je entuzijazam slovenskih i hrvatskih kolega o mogućem teritorijalnom povećanju Jugoslavije i njihovo oduševljenje raznim federalističkim planovima među raznim srednjoeuropskim i balkanskim narodima, koji su bili vrlo česti u to vrijeme, skrenuo im je pozornost na realnost, na međunarodnu situaciju i pozvao ih da najprije saniraju vlastito stanje i pokažu svoje čvrsto opredjeljenje za Jugoslaviju.²³

Premda je skoro sa svih strana bio oštro kritiziran, Ninčić, koji je od članova vlade imao najveće diplomatsko iskustvo, ostao je pri svom mišljenju o ispravnosti vanjske politike da se ne smiju dirati teritorijalna pitanja.²⁴ Prestati s politikom iščekivanja samo u odnosu prema Italiji značilo bi da odmah treba poduzeti akciju za teritorijalnu revindikaciju, dok bi po pitanju Bugarske i Albanije nedefiniranje stava o odnosu teritorijalne revindikacije značilo da se odriču svih ostalih teritorijalnih zahtjeva. To bi bilo krajnje nepovoljno za Jugoslaviju, jer bi se tako ove dvije neprijateljske balkanske države faktički osigurale da neće biti kažnjene nakon rata. Što se Italije tiče, istupanje sa službenom revindikacijom samo bi zakompliciralo situaciju jer su velike sile – čak i Velika Britanija – odbile obećati obnovu teritorijalnog integriteta, čak i okupiranih država.²⁵ Ninčić je predložio da se, dok traju ratne operacije, od saveznika ne traži da donose odluke niti zauzimaju definitivni stav o pitanju teritorijalnih revindikacija Jugoslavije prema Italiji, Njemačkoj i Mađarskoj. Dovoljno je i jedino mudro podsjećati ih neprestance da te revindikacije postoje, da su one opravdane i da je i u njihovu interesu da se one ostvare.²⁶

²¹ Krnjević se navodno o tome sporazumio s Ninčićem. Za razliku od ostalih ministara koji su sudjelovali u raspravi o vanjskoj politici, Krnjević je htio da se što prije raščisti teritorijalno pitanje s Grčkom. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 416.

²² Krnjević je smatrao da je Čehoslovačka od kapitalne važnosti za Jugoslaviju, da se s njom mora obnoviti i produbiti prijateljstvo. Ta je zemlja važna kao prvi bastion protiv prodora Germana prema jugoistoku. Padom Čehoslovačke Jugoslavija bi imala Nijemce odmah na svojoj granici. Baš zbog tog značaja smatrao je da je potrebno osigurati potpunu nezavisnost Čehoslovačke, što se moglo postići samo ako su njeni odnosi s Austrijom i Mađarskom normalni. Zato, rekao je Krnjević, "... na uređenje austrijskog i mađarskog pitanja moramo gledati sa stanovišta važnosti Čehoslovačke po našu sigurnost". *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 416.

²³ *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 417.-418.

²⁴ Dvadesetih godina dugo je bio ministar vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije. Glavni mu je cilj bio da se dogovori sporazum s Italijom ili barem *modus vivendi* s Rimom.

²⁵ Britanska je vlada već u travnju odbila jugoslavenski zahtjev da joj jamči teritorijalni integritet jer slične izjave nisu dali ni u slučajevima drugih savezničkih država. Vidi telegram Ivana Subotića, jugoslavenskog poslanika u Londonu, predsjedniku vlade od 23. travnja 1941. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1941-1945.*, tom I., (priređio Bogdan Popović), Jugoslovenski pregled, Beograd 1988.-1989., 37.

²⁶ *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 456-467. Zapisnik sa sjednice vlade od 6. studenog 1942.

Argumenti ministra vanjskih poslova uvjerali su članove vlade pa nisu donijeli odluku o tome da treba službeno izložiti svoje revindikacije pred saveznicima. Tako je serija savjetovanja, koja je trajala puna dva mjeseca, na kraju zaključena bez konkretnih odluka. No, ako se uzme u obzir da je postignuta načelna suglasnost među članovima vlade o zahtijevanim teritorijima, to nije bilo malo. Posebno ako se to usporedi sa situacijom u vrijeme Prvog svjetskog rata, ili s tim da u drugim pitanjima slične važnosti nisu mogli postići sporazum.

Promjenom ratne, a time i međunarodne i vanjskopolitičke situacije u korist saveznika od sredine 1943. godine, sve je više članova emigrantske vlade smatralo da svoje službene i zajedničke teritorijalne revindikacije moraju što hitnije izložiti.²⁷ Krek je prvi postavio to pitanje. U svom je govoru, na osnovi situacije u Sloveniji, tražio od predsjednika vlade Slobodana Jovanovića da vlada izda deklaraciju o svom stavu o budućoj Jugoslaviji. Jugoslavija bi trebala, po mišljenju Slovenaca, biti federativno uređena država, u kojoj vladaju demokratska prava i u kojoj će se provesti duboke socijalne reforme. Istodobno je tražio da vlada izjavi da vodi odlučnu akciju za oslobođenje Gorice, Trsta, Istre, Koruške i cijelog Prekomurja.²⁸ Žurbu je obrazložio time što su komunisti i partizani bili u tijesnoj vezi s Moskvi dok nisu priznali izbjegličku vladu, s talijanskim i austrijskim komunistima rade na tome da Slovenija uđe u federaciju srednjoeuropskih republika koju će konstruirati Sovjetski Savez, ili da uđu u sastav južnoslavenske sovjetske republike.²⁹

Ministri iz redova ostalih jugoslavenskih naroda bili su zabrinuti zbog drugih posljedica: zbog mogućeg izlaska Italije iz rata i američkih i britanskih planova koji nisu bili nepoznati članovima jugoslavenske vlade, a bavili su se djelomice Italijom i generalno položajem i uređenjem poslijeratne Europe. Tom su pitanju posvetili ministarsku sjednicu održanu baš na dan (11. lipnja 1943.) kada su počele pripreme savezničke ratne operacije za iskrcavanje na Siciliju. Krek je, tko bi drugi, počeo raspravu. Prema njegovu mišljenju, došlo je krajnje vrijeme da jugoslavenski narodi objelodane svoje teritorijalne aspiracije, tim više što su to drugi narodi, Grci i Poljaci, već davno učinili. Dodao je da to nije toliko važno kad je u pitanju Balkan, gdje je situacija bila prilično nejasna, pa je bilo pametnije sačekati razvoj događaja, tim prije što ni s Grč-

²⁷ Zahtjevi za zajedničku vanjsku politiku i zajedničke korake bili su sasvim razumljivi. Pored vanjske politike emigrantske vlade s Ninčićem na čelu, postojale su još najmanje dvije neslužbene vanjskopolitičke linije. Hrvati pod vodstvom Krnjevića gotovo stalno "ispipavali" stav anglosaksonske sila o mogućem izdvajanju hrvatskih teritorija iz Jugoslavije. Slovenska linija sa Krekom na čelu također je gledala okolo, ali ona je barem ponekad mirila stavove sa ministarstvom vanjskih poslova. Primjedba predsjednika vlade, Slobodana Jovanovića. Vidi *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu. 1941-1943.*, 468. Treba istaći i srpsku vanjskopolitičku liniju za ostvarivanje srpskih ciljeva koju su vodili Konstantin Fotić, poslanik u Washingtonu, i Jovan Dučić, bivši poslanik u Budimpešti.

²⁸ *Jugoslavenski federalizam. Ideje i stvarnost*, knj. I., (prir. Branko Petranović, Momčilo Zečević), Prosveta, Beograd 1987., 773.

²⁹ *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1943-1945., Dokumenti*, (prir. Branko Petranović, Momčilo Zečević), Arhiv Jugoslavije-Globus, Zagreb-Beograd 1981., 99.

kom još nisu raščistili teritorijalna pitanja. "Tu važi samo naše osnovno i prvo pravilo: potpuna restauracija naših predratnih granica."³⁰ Sasvim je drugačija bila, po Krekovoju ocjeni, situacija s Italijom, Austrijom i Mađarskom. Italija je uvijek bila prvi, neposredni i ustrajni protivnik Jugoslavije i neprestano je pokazivala svoj imperijalizam prema Balkanu i srednjoj Europi. Austrija je oduvijek bila ognjište njemačkih ekspanzivnih planova prema Podunavlju i Jadranu i ona je pomoću Italije dobila Korušku. Što se Mađarske tiče, rekao je Krek, ona je bila treći partner u antijugoslavenskoj igri i na njezinu teritoriju ostali su mnogi kompaktni jugoslavenski nacionalni krajevi. Krek je tražio da se prema ovim neprijateljskim zemljama postave jugoslavenski teritorijalni zahtjevi. Pri formiranju zahtjeva prema Italiji Krek je smatrao da se treba držati dva načela. Prvo, da ona mora iščeznuti s Balkana i jugoslavenske obale Jadrana. A drugi, možemo reći, klasičan princip, bio je da se ostvari konačno oslobođenje i ujedinjenje svih Slovenaca u Jugoslaviji.³¹ Taj je princip Krek smatrao tim važnijim što će na taj način u okvir tog pitanja doći, pored svih primorskih Slovenaca, još i slovenski dijelovi Koruške i Štajerske koji su ostali pod Austrijom, i rabski Slovenci, naseljeni na teritorij između granice i rijeke Rabe oko grada Monoštera³² u Mađarskoj. Ako se zahtjev jugoslavenske vlade ne bi temeljio na tome, onda bi se borili samo za neke doline, i neka sela.³³ Miha Krek ozbiljno se pripremio za ovu sjednicu. Bit svoga govora podnio je u obliku nacrtu članovima vlade, što oni nisu mnogo kritizirali. Primjedbe su se javile samo kod dva pitanja. Prvo su neki članovi vlade (Milan Grol, 1943. ministar vanjskih poslova) smatrali da ne treba tražiti i teritorije koji su unutar stare Italije, znači one koje je Italija imala i prije Prvog svjetskog rata. Druga se primjedba odnosila na eventualno dijeljenje note. Postavilo se pitanje: da li dijeliti notu pa se najprije baviti najaktualnijim pitanjem – Italijom, a razmatranje pitanja koja se tiču Austrije i Mađarske ostaviti za kasnije, ili sva ova pitanja razmatrati u cjelinu i u isto vrijeme. Srpski ministar bez portfelja Milan Gavrilović bio je ovog drugog mišljenja: smatrao je da je pitanje i Austrije i Mađarske veoma hitno i da ne trpi odgađanja.³⁴ Gavrilović je između ostalog istaknuo da se ne smije stvarati dojam da je to stvar samo Slovenaca, jer je to stvar Jugoslavije. Također je smatrao veoma važnim da ne treba ostavljati dojam da postoji namjera popuštanja na nekim mjestima. Popuštanje je stvar kasnije borbe. "Sada mi tražimo sve; i to odlučno moramo tražiti sve. Treba naznačiti srezove poimence, da se vidi da zbilja tražimo malenkost koja je naša."³⁵ Notu su nakon stilizacije smatrali prihvatljivom. Složili su se i u tome da se u

³⁰ *Isto*, 126.-127.

³¹ Po prvom principu trebalo je tražiti Zadar, Rijeku, sve kvarnerske i dalmatinske otoke, Istru i Trst, dok su po drugom principu u okvir jugoslavenske države trebali ući svi slovenski i hrvatski krajevi Julijske Krajine, tj. provincija Trst, Gorica i Udine, i takozvani Rezijski Slovenci. *Jugoslavenske vlade u izbeglištvu 1943-1945.*, 127.

³² Monošter (Szentgotthárd), centar Slovenaca u Mađarskoj u to vrijeme.

³³ *Jugoslavenske vlade u izbeglištvu 1943-1945.*, 128.

³⁴ *Isto*.

³⁵ *Isto*, 128.-129.

noti ne traže konkretni odgovori od velikih sila, nego da je njihov cilj samo da skrenu saveznicima pozornost na ono što smatraju da je njihovo. Juraj Krnjević je, međutim, još dodao da se u noti koja će govoriti o granicama prema Mađarskoj ne smije zaboraviti Bajski trokut.³⁶

Na kraju su ipak napravili dvije note. Notu sa sadržajem koji se odnosio na jugoslavenske teritorijalne zahtjeve prema Italiji je jugoslavenski otpravnik poslova u Londonu predao je 23. srpnja 1943. godine Foreign Officeu.³⁷ Tri dana poslije ista je nota predana je i veleposlanicima SAD-a i Sovjetskog Saveza u Londonu. U notama je nagovješteno je da je vlada Kraljevine Jugoslavije s pogledom na situaciju u Mediteranu zasad iznijela samo svoje pravedne zahtjeve prema Italiji. Ali, u pogodnom će trenutku obavijestiti saveznike o svojim pogledima na budućnost svih onih teritorija koji su važni za Jugoslaviju.³⁸ Odgovor britanske vlade potvrdio je da opreznost Ninčića nije bila neosnovana. Eden je u svojoj noti, poslanoj jugoslavenskoj vladi 23. kolovoza 1943., nagovijestio da pokretanje pitanja granica smatra preuranjenim sve dok ratne operacije ne završe.³⁹

* * *

Drugi jugoslavenski vojnički i politički čimbenik koji je imao jasne zamisli o poslijeratnom političkom uređenju jugoslavenske države i njezinu teritorijalnom prostiranju bio je četnički pokret. Vođa tog pokreta bio je Draža Mihailović, generalštabni pukovnik Jugoslavenske armije, poslije general i ministar vojske u vladi i ujedno glavni zapovjednik "domaće vojske". Ova je organizacija, iako gotovo čisto vojničke prirode – barem ju je njen vođa u javnim istupima uvijek tako karakterizirao – imala jaku ideološku pozadinu. Ovu je pozadinu stvarao Srpski kulturni klub koji je nastao 1937. uslijed oživljavanja snažnih rasprava oko srpsko-hrvatskih odnosa. Jedan od glavnih ideologa Kluba bio je Stevan Moljević, odvjetnik iz Banje Luke, koji je već u ljeto 1941. godine izradio nacrt pod nazivom "Homogena Srbija", koji je usvojio i četnički pokret. Moljević je mislio, i to su mišljenje dijelili i neki članovi izbjegličke jugoslavenske vlade, da Srbija ima misiju na Balkanu. Po njegovu mišljenju, Srbija je trebala okupiti i voditi male narode i države ovog prostora, a na tu je ulogu polagala pravo na osnovi njezine višestoljetne borbe protiv Turaka i otpora protiv nasrtaja Nijemaca u XX. stoljeću.⁴⁰

Za razliku od jugoslavenske izbjegličke vlade i Komunističke partije Jugoslavije, koje su s različitim predznakom, ali s razmišljanjima koja su poticala

³⁶ Isto, 133.

³⁷ Isto, 188. O sudbini note koja se ticala Austrije i Mađarske zasad nisam uspio naći pouzdan izvor.

³⁸ *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ*, tom I., 357.

³⁹ Isto, 371.–372.

⁴⁰ No, smatralo se da je za tu ulogu sposobna jedino jaka Srbija unutar Jugoslavije. Samo ostvarivanje te uloge i daljnje jačanje Srbije moglo se ostvariti putem poboljšanja njenih odnosa s Bugarima. *Jugoslavenski federalizam*, I., 677.–678.

iz istog korijena i nisu stavljala nacionalne parole na svoje zastave, četnički je pokret imao izrazit srpski nacionalni karakter. Bilo je neosporno da je pretežno želio zastupati srpske interese.⁴¹ Međutim, to nije značilo da je odbacio Jugoslaviju. Naprotiv, da bi Srbija mogla ispuniti svoju historijsku misiju – tj. ostvariti hegemoniju na Balkanu – najprije je morala ostvariti hegemoniju u Jugoslaviji.⁴² U prosincu 1941., Draža Mihailović je, između ostalog, označio sljedeće ciljeve četničkog pokreta: stvaranje velike Jugoslavije i unutar nje velike Srbije (Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Srijem, Banat i Bačka za početak, a zatim i svi krajevi sa srpskom etničkom većinom); borba za dobivanje slovenskih teritorija koji su pod njemačkom i talijanskom vlašću, za dobivanje sjevernoalbanskog i bugarskog teritorija i da se pored navedenog, preko Banije, Korduna, Like i Gorskih kotara uspostavi direktna teritorijalna veza između Srbije i Slovenije.⁴³

Tako zamišljena jugoslavenska država imala bi malo sličnosti sa predratnom Jugoslavijom. Bila bi preuređena, i to po optimalnim srpskim interesima. Nova federativna Jugoslavija imala bi po tom konceptu tri federativne jedinice: veliku Srbiju, veliku Sloveniju i između njih malu Hrvatsku. Nacrt je smatrao najvažnijim da se najprije odrede granice Srbije unutar Jugoslavije, no te su granice nerijetko prelazile i državne granice Jugoslavije. Bili su zahtijevani neki sjeverni dijelovi Albanije, a od Bugarske su tražili Vidin i Čustendil, od Rumunjske Temišvar zajedno sa istočnim Banatom, dok bi od Mađarske odvojili Baranju zajedno s Pečuhom. Tako nastala, etnički čista, kao što joj i ime pokazuje, homogena srpska država imala bi unutar svojih granica sve teritorije na kojima žive Srbi.⁴⁴

* * *

Treća, postojeća još 1941., a od sredine 1943. godine svakako najvažnija jugoslavenska (politička) snaga koja je, pored sve aktivnijeg diplomatskog i

⁴¹ Taj je stav izmijenjen tek 1944. godine na takozvanom Svetosavskom kongresu pokreta, kada je Mihailović raskidao s otvorenom velikosrpskom propagandom i umjesto toga se izjasnio za potrebu jugoslavenskog jedinstva i demokracije i ukidanje vojničke diktature. Branko PETRANOVIĆ, *Srbija u drugom svetskom ratu 1939-1945.*, Vojnoizdavački novinski centar, Beograd 1992., 387. Vjerojatnije je, međutim, da je ova promjena bila prije rezultat promijenjenih okolnosti, nego promjene njegova mišljenja.

⁴² *Jugoslovenski federalizam*, I., 677.–678.

⁴³ *Isto*, 680.

⁴⁴ Moljević je najprije putem razmjena stanovništva mislio postići etničku čistoću. U prosincu 1941., međutim, u svom pismu poslanom jednom od glavnih ideologa pokreta, već spominje i korištenje striktnijih mjera. Da bi se što uspješnije ogradili od Hrvata, smatrao je da je potrebno dovesti do svršenog čina. Moljević smatrao da treba što prije zauzeti glavne točke na etničkoj granici između dva naroda, znači: Osijek, Vinkovci, Slav. Brod, Sunja, Karlovac, Knin i Šibenik, te Mostar i Metković i onda iznutra pristupiti čišćenju zemlje od svih nersrpskih elemenata prije nego što bi se netko osvijestio. Krivci bi bili kažnjeni na licu mjesta, dok bi ostalima bila dana mogućnost odlaska – Hrvatima u Hrvatsku, a muslimanima u Albaniju ili Tursku. I u slučaju vanjske državne granice smatrao je politiku svršenog čina optimalnom, no bio je svjestan da za sve to nema dovoljno vojnih snaga pa je rješenje tog pitanja povjerio mirovnoj konferenciji. *Jugoslovenski federalizam*, I., 680.

političkog angažiranja i ozbiljnih ratnih operacija svojih partizanskih vojnih snaga, radila na tome da svoje zamisli odmah i praktično realizira, bila je Komunistička partija Jugoslavije, odnosno njeno stvoreno jugoslavensko predstavničko tijelo – AVNOJ (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije). KPJ se, u prvom planu, bavio unutrašnjim teritorijalnim preuređenjem Jugoslavije, a tek zatim i pitanjima vanjskog proširenja jugoslavenske države.

Razmišljanja i koncepcije o teritoriju buduće države i KPJ i jugoslavenske izbjegličke vlade išle su – paralelno i bez dodirnih točaka – gotovo na svim linijama.⁴⁵ Zahtijevani vanjski teritoriji bili su skoro isti, čak su i njihove koncepcije o uređenju srednje Europe i Balkana bile u biti iste sve do točke da je potrebno da se mali narodi slože i surađuje. Ali, oko načina ostvarenja balkanske i/ili srednjoeuropske federacije postojale su važne razlike između ova dva jugoslavenska politička centra.

Unutar jugoslavenske vlade prevladavala su mišljenja o suradnji naroda, koja su se oslanjala na tradiciju historijske prošlosti – formiranje balkanske antante tridesetih godina, i još dalje na 19. stoljeće. Jedan od dva najznačajnija plana bio je Ninčićev, koji je, prilagođen politici Velike Britanije, predviđao da prvi korak na putu do federacije balkanskih naroda bude unija s Grčkom. Drugi se plan može vezati za Milana Gavrilovića, poslanika u Moskvi, koji je računao sa sovjetskim namjerama i htio je prije svega srediti državne odnose s Bugarskom.⁴⁶

U emigrantskoj vladi na kraju je pobijedila Ninčićeva linija i to je vodilo do sporazuma koji je imao za cilj stvoriti uniju Grčke i Jugoslavije.⁴⁷ Dvije izbjegličke vlade koje su našle azil u Londonu, potpisale su 15. siječnja 1942. godine sporazum u kojem su se izjasnile da su za sklapanje unije među svojim državama. Inicijativa je, kako je o tome već bilo riječi, potekla od jugoslavenske vlade.⁴⁸ Grci u početku nisu bili osobito naklonjeni tako tijesnoj suradnji, s obzirom na to da su njihova razmišljanja prvenstveno podrazumijevala suradnju sličnu balkanskoj antanti, pa se može pretpostaviti da su sporazum prihvatili zahvaljujući snažnom pritisku britanske vlade.⁴⁹ Potpisani je nacrt otvorio put

⁴⁵ Sovjetski je Savez podržavao teritorijalne zahtjeve emigrantske vlade a smatrao je prihvatljivim i zahtjeve KPJ-a, koji je neslužbeno, ali odlučno podržavao.

⁴⁶ U njegovu je planu mjesto dobila i Mađarska. Nju je trebalo približiti slavenskom bloku koji bi se sastojao od Čehoslovačke, Poljske i Jugoslavije proširene Bugarskom. Istodobno bi trebalo Mađarsku odvojiti od Njemačke, a iz njenih teritorija mogao se izdvojiti slovenski koridor. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, I., 70.-75. Pismo Gavrilovića Ninčiću iz Moskve, 4. kolovoza 1941.

⁴⁷ Taj sporazum nikad nije stupio na snagu.

⁴⁸ Kralj Petar II., u svom govoru održanom 6. rujna 1941. godine, već je spominjao da je Jugoslavija i svojim geografskim položajem, i svojim tradicijama, i svojim značajem, i svojim vezama sa svim susjedima – predodređena da sa savezničkom Grčkom bude jedan od tvoraca balkanske solidarnosti. *Jugoslovenske vlade u izbjeglištvu 1941-1943.*, 204.

⁴⁹ O tome vidi bilješku o razgovoru između Ninčića i Sir Orme Sargenta, pomoćnika državnog podtajnika u Foreign Officeu, vođenog 20. studenoga 1941., The National Archives (Kew, London – TNA), Foreign Office: Confidential Print Southern Europe (FO 434/9), R10130/118/67.

da se i druge države pridruže uniji.⁵⁰ Jugoslavenska je vlada sudjelovala i u drugim planiranjima. Bila je član osnivač Odbora za planiranje srednje i istočne Europe koji je unutar Međunarodne organizacija rada (ILO – International Labour Organization) u New Yorku imao zadatak planirati budućnost srednje i istočne Europe na osnovi sporazumijevanja naroda.⁵¹

U Londonu su, pored stvaranja balkanske jedinice, podržavali i stvaranje srednjoeuropskih federacija. U britanskim planovima bilo je prisutno i stvaranje čehoslovačko-poljske suradnje – tjedan dana nakon potpisivanja jugoslavensko-grčkog sporazuma bio je potpisan i nacrt o čehoslovačko-poljskoj konfederaciji, odnosno stvaranju konfederacijskog sistema od Baltika do Srednjeg mora, koji bi nastao proširenjem dvije osnovne federativne jedinice. Čehoslovačko-poljskoj konfederaciji priključila bi se Mađarska, dok bi jugoslavensko-grčki sporazum bio proširen na Rumunjsku i Bugarsku. Taj bi sistem mogao jamčiti da male države tog prostora ne dođu ponovo pod politički, vojni ili ekonomski utjecaj Njemačke.⁵² Ova se inicijativa između ostalog činila djelotvorna i kao protumjera sveslavenskoj suradnji koju je propagirao Sovjetski Savez, što su u Londonu tumačili kao novi oblik panslavizma.⁵³

Sovjeti su bili u najmanju ruku sumnjičavi prema politici Britanaca koja je podupirala stvaranje federacije. No, sve do sredine 1943. godine nisu se otvoreno izjasnili protiv takve britanske politike. Sovjetski je Savez bio prije svega zabrinut da ne bi bio opet stvoren *cordon sanitaire*, koji bi ga odvojio od zapadnih dijelova Europe. No ni nacrt ujedinjenja Jugoslavije i Grčke nije bio simpatičan Staljinu. Ova bi državna zajednica izolirala/neutralizirala Bugarsku i moguću sovjetsku utjecaj u njoj, pa bi Moskva bila istisnuta sa Balkana.

Druga linija planova o federaciji, koju je zastupao KPJ, također je imala dugu tradiciju. Korijeni su joj sezali sve do posljednje trećine 19. stoljeća, odnosno do ideja Svetozara Markovića, a u bližoj prošlosti, slično planovima emigrantske vlade, oslonac je imala i u međuratnom razdoblju. Konceptije o stvaranju balkanske federaciju nakon Prvog svjetskog rata koje su poticale od ljevice od prethodnih su se zamisli najviše razlikovale u svojim ciljevima. Dok su ranije konceptije imale za cilj da po principu “Balkan balkanskim narodima” uređuju odnose balkanskih naroda (i istodobno učine neke društvene promjene), dotle su zamisli o federaciji balkanskog prostora KPJ bile u službi svjetske revolucije i inspirirane uglavnom od strane Kominterne.⁵⁴

⁵⁰ Predsjednik jugoslavenske vlade, Slobodan Jovanović, godinu dana poslije apostrofirao je da je sporazum početak buduće balkanske federacije, u koji će ući Bugarska, Albanija i Rumunjska. Branko PETRANOVIĆ, *Balkanska federacija 1943-1948.*, Zaslou, Beograd 1991., 35.

⁵¹ Komisija je osnovana 7. siječnja 1942., a njeni članovi, pored Jugoslavije, bili su i Grčka, Poljska i Čehoslovačka. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, I., 113.-114.

⁵² Confederations in Eastern Europe. Foreign Research and Press Service, Balliol College (1. septembar 1942) TNA, FO. Confidential Print Central Europe (FO 404/29), U420/61/72.

⁵³ B. PETRANOVIĆ, *Balkanska federacija*, 46.

⁵⁴ Kominternu je već od trenutka svog osnivanja bila svjesna važnosti separatističkih nastojanja i računala je da ih može iskoristiti za svoje ciljeve. B. PETRANOVIĆ, *Balkanska federacija*, 9.

Balkanska socijalistička federacija, koja je 1910. osnovana na prijedlog vođe srpskih socijaldemokrata Dimitrija Tucovića, deset godina poslije odlučila je u svom nazivu pridjev socijalistička promijeniti u komunistička. Organizacija je imala kao glavni zadatak koordinirati komunističke i socijalističke partije na Balkanu. Najvažniji joj je cilj bio da u skoroj budućnosti preuzme političku vlast i da putem proletrske diktature ostvari balkansku socijalističku republiku.⁵⁵ U početku, međutim, taj cilj balkanskih komunističkih partija nije mogao doći do izražaja. U Moskvi su, naime, smatrali da je najvažniji zadatak širenje revolucije iz Rusije preko Njemačke na zapad, pa je Kominternu posvetila pozornost Balkanu tek nakon izbijanja i debakla revolucije u Njemačkoj listopada 1923. godine. Balkan je tako, skoro za jedan dan, postao središte pozornosti Moskve, gdje su na nestabilne balkanske države gledali kao na klice revolucije.⁵⁶

U Jugoslaviji je zabranjeni i ilegalni KPJ bio jedina stranka koja je stajala na platformi samoopredjeljenja naroda i podupirala pravo nacionalnih manjina za odcjepljenje. Još od 1922., a posebno na Četvrtom kongresu, održanom u Drezdenu 1928. godine, KPJ je potpuno usvojio principe Kominterne i izjasnio se za odcjepljenje Hrvatske, podržao stvaranje samostalne Crne Gore, pa podupro čak i nacionalne pokrete Albanaca i Makedonaca. Priznao je pravo vojvođanskih Mađara da se odcijepi i donio odluku o podržavanju stvaranja nezavisne Slovenije.⁵⁷ Taj je princip KPJ pokazao i prilikom iznošenja gledišta partija na osnivanju Balkanske antante u veljači 1934. KPJ je osudio taj sporazum smatrajući da mu je cilj održavanje versajskih granica i podržavanje opstanka umjetnih i opresivnih država.⁵⁸ Nešto kasnije, međutim, očito kao rezultat promijenjenog stava Sovjetskog Saveza i prelaska Kominterne na politiku narodne fronte, u Moskvi su prekinuli s koncepcijom stvaranja balkanske komunističke federacije. KPJ je ovu promjenu primio na znanje i odbacio ideju o stvaranju saveza socijalističkih republika sovjetskog tipa. Umjesto toga, nacionalna i socijalna pitanja htio je riješiti unutar postojećih državnih granica.⁵⁹

Ovi utjecaji sa strane bili su primjetni i u vrijeme Drugog svjetskog rata. Planovi Londona o srednjoeuropskoj i balkanskoj federaciji koji su prijetili Sovjetskom Savezu potpunim istiskivanjem s Balkana bili su, podrazumijeva se, suprotni namjerama Moskve, osobito nakon iskrcavanja saveznika na Siciliji, kada se nije mogla isključiti čak ni njihova pojava na Balkanu. Da bi uklonila ovu opasnost, Moskva je iskoristila jugoslavenske komuniste, prije svega Tita, koji je izašao na scenu s idejom stvaranja jednog balkanskog glavnog general-

⁵⁵ Branislav GLIGORIJEVIĆ, *Kominternu, jugoslovensko i srpsko pitanje*, ISI, Beograd 1992., 82.-83.

⁵⁶ *Isto*, 110.

⁵⁷ Kosta NIKOLIĆ, "Komunistička Partija Jugoslavije i albansko pitanje 1914-1944.", *Kosovo i Metohija u velikoalbanskim planovima 1878-2000.*, (ured. Nikola Popović), ISI, Beograd 2001., 91.

⁵⁸ Vuk VINAVER, "Stav KPJ prema balkanskom sporazumu iz 1934 godine", *Istorijski časopis*, 2, Beograd 1982.-1983., 559.

⁵⁹ Slavoljub CVETKOVIĆ, "Pokušaji stvaranja Balkanske federacije 1944-1948.", *Balkan poslije drugog svjetskog rata*, (ured. Petar Kačavenda), ISI, Beograd 1996., 46.-47.

štaba sa sudjelovanjem Grka, Albanaca, Jugoslavena i Bugara.⁶⁰ Nešto kasnije, međutim, Sovjeti su uvidjeli da je ova jugoslavenska inicijativa bila pogrešna. Ispostavilo se da se saveznici neće iskravati na Balkan – nestala je, dakle, opasnost da će interesi Sovjetskog Saveza na Balkanu biti povrijeđeni. Bila je, međutim, dostižna dvogodišnja želja Moskve: da se otvori fronta na Zapadu, pa nije bilo ni sretno niti pametno da se svađa sa zapadnim saveznicima.⁶¹ Zato je Moskva smatrala da je potrebno objaviti da ovi planovi o federacijama i konfederacijama nisu po njenoj volji, i nakon završetka moskovske konferencije saveznika, u listopadu je na stranicama *Izvestija* nedvosmisleno to stavila do znanja svima koje se to ticalo.⁶²

Premda je Tito, razmatrajući stanje unutar antifašističke koalicije, odbacio ideju o stvaranju balkanske federacije koja bi nikla iz balkanskog generalštaba, misao o suradnji ipak je održao, iako u drugim oblicima. Otprilike u isto vrijeme pozvao je Albance da se pridruže Federativnoj Jugoslaviji stvorenoj na Drugoj sjednici AVNOJ-a 29. studenoga 1943., koja se mogla smatrati balkanskom federacijom, istina, vrlo tijesnom.⁶³

Međunarodna situacija, međutim, nije bila zrela ni za ovu minibalkansku federaciju sve do jeseni 1944. i Tito je to morao primiti na znanje.⁶⁴ Saveznici nisu bili prisutni na Balkanu, za razliku od Sovjetskog Saveza koji je na cijelom poluotoku imao značajne vojne snage, osim u Grčkoj i Albaniji. Okolnosti su, znači, od jeseni 1944. bile povoljne da se ponovo ožive zamisli o balkanskoj

⁶⁰ Ugovor o tome, koji su 12. srpnja 1943. potpisali Grci, Albanci i Jugoslaveni, predviđao je stvaranje tog generalštaba 10. kolovoza 1943. Međutim, zbog grčkog suprotstavljanja, Bugari nisu ušli u organizaciju.

⁶¹ Tito je svom povjereniku, Svetozaru Vukmanoviću Tempu, koga je inače zadužio da stvori balkanski generalštab, u pismu poslanom 6. prosinca 1943. detaljno obrazložio zašto je morao uzmaknuti. Tito je naknadno nazvao ideju stvaranja balkanskog generalštaba potpuno pogrešnom idejom, koja u postojećoj međunarodnoj i balkanskoj situaciji nije imala nikakvo opravdanje. Tito se pozivao na osjetljivost međunarodnih čimbenika, odnosno na to da kao vođa međunarodno priznate države mora paziti da u svojim deklaracijama ne prelazi okvire Jugoslavije, da ne spominje parolu balkanske federacije niti ujedinjenje Jugoslavije s Bugarskom. Upozorio je svog povjerenika da budno promatra međunarodnu situaciju i da se drži službenog stava, da se suzdrži od "velikih i abstraktnih kombinacija". Može se sumnjati da je prilikom pisanja ovih argumenata Tito imao na umu odluke Teheranske konferencije, koje su se ticale partizanskog pokreta u Jugoslaviji. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, II., 28.–30.

⁶² Moskva je postigla svoj cilj. Člankom objavljenim u *Izvestiji* 18. studenoga 1943., britanski se tisak iscrpno bavio, kao i činovnici u Foreign Officeu.

⁶³ Branko PETRANOVIĆ, "Kosovo u jugoslavensko-albanskim odnosima i projekat balkanske federacije 1945-1948.", *Srbi i albanci u 20. veku*, (ur. Andrej Mitrović), SANU – Odeljenje istorijskih nauka, Beograd 1991., 316.

⁶⁴ O prepoznavanju te situacije svjedoči i njegovo pismo poslano Josipu Smoldlaci, datirano 14. travnja 1944. U tom je pismu Tito upozorio hrvatskog političara da unatoč njihovoj stvarnoj namjeri da to ostvare, prilikom spominjanja balkanske federacije ne smije govoriti o tome da žele da u tu federaciju uđu Bugari i ostali balkanski narodi. Saveznici bi to mogli tumačiti kao da žele taj novi blok stvoriti pod utjecajem Sovjetskog Saveza. Zato je Tito zamolio Smoldlaku da se, ma kako bili uporni novinari s pitanjima, u svojim odgovorima bavi jedino pitanjima koje se tiču Jugoslavije, i da otvoreno govori jedino o njihovim planovima prema Istri, Koruškoj i slovenskom primorju. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, II., 91.–92.

federaciji, a osobito za one koji su zagovarali južnoslavensku federaciju između Jugoslavije i Bugarske. Od jeseni 1944., gotovo svakoga tjedna rađao se novi plan za jugoslavensko-bugarsku federaciju. No, od svih njih nijedan se nije ostvario. Nakon prosvjeda Amerikanaca i Engleza, Moskva je najprije u siječnju 1945. pozvala jugoslavenske i bugarske drugove da se zadovolje bratskom suradnjom na polju političke, ekonomske i vojne suradnje, a već je u veljači iste godine je naredila Beogradu i Sofiji da odustanu od potpisivanja bilo kakvog savezničkog ugovora.⁶⁵ Kao posljedica veta Zapada stvar balkanske federacija potisnuta je za neko vrijeme. No, to nije značilo da je Beograd potpuno prestao ostvarivati svoje balkanske ambicije. Iako je morao odustati od tješnje suradnje s Bugarskom, Tito je odmah našao drugog partnera s kojim je mogao ostvariti svoje ambiciozne planove: Albaniju.⁶⁶

* * *

Između planova jugoslavenske izbjegličke vlade u Londonu i planova KPJ može se povući paralela ne samo u odnosu na njihove teritorijalne zahtjeve, nego i na vrijeme njihovih koncipiranja. Na početku su se planovi u cjelini stvarali pojedinačno, no vjerojatno ne bez međusobnih saznanja o njihovu postojanju. Poslije je, međutim, zahvaljujući pritisku velikih sila, došlo do ujednačavanja planova dviju strana pa su teritorijalni zahtjevi postali potpuno jednaki.⁶⁷

KPJ je bio u prednosti u odnosu na emigrantsku vladu zato što još nije bio legitiman, pa nije morao uzimati u obzir interese i mišljenje saveznika niti snositi diplomatske posljedice mogućih preuranjenih koraka. S obzirom na takav status, jugoslavenski komunisti nisu imali diplomatska sredstva kojima je raspolagala emigrantska vlada. Stoga se nisu mogli obraćati velikim silama službenim memorandumima; umjesto toga komunicirali su na "partizanski" način – deklaracijama i manifestima davali su do znanja velikim silama i narodima Jugoslavije koji su njihovi vanjskopolitički ciljevi i teritorijalni zahtjevi.

U deklaraciji Izvršnog odbora Oslobodilačkog fronta slovenskog naroda od 1. prosinca 1942. godine u više je točaka ocrtano teritorijalno prostiranje buduće Slovenije. U deklaraciji su se izjasnili da će se ujedinjena i oslobođena Slovenija u novoj Jugoslaviji prostirati od Trsta do Špilja, od Kupe do Celovca.⁶⁸

⁶⁵ Veto zapadnih saveznika protiv jugoslavensko-bugarske federacije obrazložen je time da bi se ovako Bugarska mogla izvući da kao protivnička država bude pozvana na odgovornost. Živko AVRAMOVSKI, "Devet projekata ugovora Jugoslovensko-bugarskom savezu i federaciji (1944-1947)", *Istorija 20. veka*, 2, 1983., 96.

⁶⁶ Albanija je u to vrijeme bila gotovo ničija zemlja. Izostala je i iz velike diobe sfera interesa velikih sila, pa je tako Jugoslavija slobodno mogla izjavljavati svoje ambicije.

⁶⁷ Ovdje se mora napomenuti pritisak velikih sila na dvije strane nije imao za cilj da se pomire teritorijalni zahtjevi, to je za njih bilo sasvim sporedno, nego da se stvori suradnja između emigrantske vlade i KPJ-a (AVNOJ-a).

⁶⁸ Naglasili su da u tu novu Jugoslavija slovenski narod neće stupiti kao 1918. godine – kao narod bez zasluga i prava, kome su drugi kovali sudbinu i ustave, nego kao narod koji je svojom borbom i svojim žrtvama doprinio zajedničkom oslobođenju kao malo koji narod u Europi. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, I., 247.

Deklaracija je upućena AVNOJ-u, nakon njegova stvaranja na Prvom zasjedanju bio je osnovan samo nekoliko dana prije u Bihaću s funkcijom privremene vlade. Krajem lipnja 1943. godine Tito je doslovno obećao Hrvatima i Slovencima u Istri i Slovenskom primorju priključenje tog teritorija Jugoslaviji.⁶⁹ Nakon kapitulacije Italije partizanski su odredi ulazili na primorske teritorije i u Istru, gdje su osnivali mjesne organe nove vlasti. Vrhovni plenum Oslobođilačkog fronta slovenskog naroda 16. rujna proklamirao je priključenje Slovenačkog primorja slobodnoj i ujedinjenoj Sloveniji u slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji.⁷⁰ Tri dana poslije Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske izdalo je sukladnu proklamaciju o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i anektiranih dijelova Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Dalmacije i svih jadranskih otoka (uključujući Lastovo, Cres, Lošinj i druge) matici zemlji – Hrvatskoj, a preko nje novoj demokratskoj bratskoj zajednici naroda Jugoslavije.⁷¹ Ove je proklamacije ozakonila odluka Predsjedništva AVNOJ-a donesena 30. studenoga 1943. godine u Jajcu.

Ako gore spomenuta odluka AVNOJ-a nije dovoljno jasno pokazala vanjskopolitičke ciljeve KPJ, o njima se moglo informirati i iz izjave povjerenika za vanjske poslove Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, dr. Josipa Smodlake, listu *Slobodna Dalmacija* 5. prosinca 1943. Smodlaka je, prilikom izjašnjavanja o vanjskopolitičkim ciljevima Jugoslavije, citirao najčešće korištenu političku parolu u poslijeratnom periodu – tuđe nećemo, svoje ne damo. “Ne tražimo ništa tuđeg a nećemo dati da ijedan dio našega naroda potpadne pod tuđe gospodstvo.” Drugi važan cilj vanjske politike KPJ-a bio je da jugoslavenskom narodu osigura političku slobodu, socijalnu pravdu i opće blagostanje u novoj, boljoj Jugoslaviji, koja će biti postavljena na demokratskim temeljima i utemeljena kao federativna država.⁷²

Slično se nakon pola godine izjasnila i jugoslavenska izbjeglička vlada, barem što se tiče teritorijalnih zahtjeva,⁷³ u svojoj deklaraciji od 8. kolovoza 1944., gotovo točno godinu dana nakon predavanja svoje note o službenim teritorijalnim zahtjevima. Deklaracija je utvrdila da će Jugoslavija, suglasno s određenim ratnim ciljevima, učiniti sve da si pripoji sve one teritorije na kojima žive njeni narodi, a koji nisu bili u okviru predratne države.⁷⁴ Ta odluka već pokazuje rezultate ujedinjavanja ciljeva. Rezimiranje vanjskopolitičkih stavova dviju strana razmatralo se na zajedničkoj sjednici AVNOJ-a i kraljevske

⁶⁹ “Mi dobro znamo vaše težnje da se ujedinite zajedno sa Hrvatima, Srbima i Slovencima u stvarno slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji. To je težnja svakog rodoljuba Jugoslavije. ...Istra i Slovenačko Primorje biće slobodni.” *Isto*, 352.–353.

⁷⁰ *Isto*, 380.

⁷¹ *Isto*, 380.–381.

⁷² *Isto*, 27.

⁷³ Emigrantska je vlade smatrala da sva druga pitanja unutrašnje politike, naime uređenja države, moraju ostati po strani. *Isto*, 198.

⁷⁴ *Isto*, 197.–198.

vlađe na Visu 19. kolovoza 1944.⁷⁵ Po pitanju granica i vanjske politike imali su slično mišljenje. Bili su suglasni, pored ostalog, i u tome da, iako trenutno ne mogu točno odrediti koje granice zahtijevaju, ne smiju davati izjave u kojima se nečega odriču, znači ne smiju si vezati ruke.⁷⁶

* * *

Shodno odlukama drugog sporazuma Tito – Šubašić, potpisanog 1. studenoga 1944. u Beogradu, u ožujku 1945. osnovana je nova vlada s Titom na čelu. Njezini osnovni vanjskopolitički ciljevi bili su istovjetni s gore spomenutima. Mala razlika u odnosu na ciljeve formirane u vrijeme rata pojavila se prema Mađarskoj. Jugoslavija se *de facto* odrekla svih teritorijalnih zahtjeva na štetu Mađarske koji su prelazili predratne granice.⁷⁷ Jedno je kratko vrijeme, iako ne službeno postavljena, figurirala mogućnost korekcija granica u korist Jugoslavije. Iz britanskih izvora saznajemo da se vodio razgovor između F. W. Deakina, vođe britanske vojničke misije kod partizana u Vojvodini, i zapovjednika partizanskih snaga koje su ušle u Vojvodinu, generala Koste Nađa. U razgovoru je bilo riječi i o mogućim korekcijama mađarsko-jugoslavenske granice na štetu Mađarske. General Nađ, koji je inače bio iz Vojvodine i mađarskog podrijetla, nije spomenuo konkretne teritorije, samo je napomenuo da mađarsko-jugoslavenska granica nije dobra i izjavio da nakon ispravaka granica Jugoslavija neće imati teritorijalnih zahtjeva prema Mađarskoj.⁷⁸

Izjava generala Nađa vjerojatno je bila vezana s pojavom partizanskih jedinica u Baranji prilikom njezina oslobođenja. Jugoslavenski partizanski odredi prilikom oslobađanja ovih teritorija provodili su aktivnu propagandu i agitaciju da ovi krajevi budu pripojeni Jugoslaviji.⁷⁹

⁷⁵ Predsjednik emigrantske vlade bio je u to vrijeme na pritisak Britanaca Ivan Šubašić, ban Banovine Hrvatske 1939.–1941. Šubašić je u ratu emigrirao u SAD, od 1944. godine bio je predsjednik vlade, a poslije, do listopada 1945., ministar vanjskih poslova DFRJ-a.

⁷⁶ Šubašić je bio veoma optimističan, jer su jugoslavensku vojsku savezničke zemlje smatrale savezničkom i bilo je vrlo vjerojatno da će se prema tome donositi zaključci na mirovnim konferencijama. Mislilo je da neće biti teško braniti integritet Jugoslavije, odnosno njene granice iz 1918. godine. Promjenu granica smatrao je vrlo krupnim pitanjem. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, II., 249.–250.

⁷⁷ Branko Petranović spominje jedno pismo, čiji izvor nažalost ne navodi, koje je Tito poslao maršalu Tolbuhinu. U njemu je Tito navodno spominjao 50 000 tisuća Jugoslavena koji žive u Mađarskoj u graničnoj zoni, u Bajskom trokutu, u Pečuhu i Aradu (*sic!*), i nagovijestio da će Jugoslavija tražiti na osnovi historijskog prava pripajanje ovih teritorija Jugoslaviji. B. PETRANOVIĆ, *Balkanska federacija*, 116.

⁷⁸ Deakinov izvještaj (25. studenoga 1944.) TNA. FO: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966 (FO 371), 44040, R20605/20605/92. Premda u tom originalnom telegramu ne možemo to pročitati, u jednom drugom telegramu, koji se bavi istom temom, Maclean, pozivajući se na isti razgovor između Deakina i Nađa, poziva se na Nađa, koji je isticao svoju nadu da će biti moguće riješiti ova pitanja s Mađarskom mirnim putem, putem pregovora. Izvještaj Macleana (13. prosinca 1944.) TNA. FO: 371/44402, R20925/20925/92.

⁷⁹ Pored ostalog, i zbog toga je bio okružen nepovjerenjem Bela Linder, gradonačelnik Pečuha, u vrijeme srpske okupacije 1920., kada se u proljeće 1945. pojavio u Pečuhu. Uprava grada na čelu sa Ištvanom Borosom, velikim županom, osumnjičila ga je da je došao u grad pripremiti teren za pripajanje grada Jugoslaviji. Bilješka Bele Lindera od 11. listopada 1956. Politikatörténeti

Organi pri Odjeljenju za zaštitu naroda (OZNA), članovi zapovjedništva jugoslavenskih jedinica, odnosno oni Južni Slaveni u Mađarskoj⁸⁰ koji su se borili među partizanima i vratili u Mađarsku, osnivali su u raznim mjestima narodnooslobodilačke odbore i organizirali stražu.⁸¹ *Tanjug*, službena jugoslavenska novinska agencija, u priopćenju od 11. prosinca 1944. izvještava da je iz mjesta pogranične zone nastanjenih Srbima u Rumunjskoj i Mađarskoj – među ostalim i iz Baje, stigla delegacija u Beograd da traži pripajanje njihovih mjesta Jugoslaviji. No ove vijesti nisu bile dostavljane i objavljivane u jugoslavenskom tisku.⁸² Sredstva informiranja nisu se bavila ni dolaskom ostalih izaslanstava početkom 1945. godine.⁸³ Sve to čini realnom pretpostavku da su Sovjeti odvratili Jugoslavena od zahtjeva prema Mađarskoj, vjerojatno zbog toga što su u Moskvi već tada računali da će Mađarska biti potpuno u njihovoj sferi interesa i nisu htjeli ljutiti svoje “podanike” takvim sitnicama.⁸⁴

Intézet Levéltára (PIL) 876. f., 4. ő. e. Politički komesar Treće armije Jugoslavenske narodnooslobodilačke armije u svom izvještaju od 5. siječnja 1945. izvijestio je Centralni komitet KPJ-a o dobrim odnosima između stanovništva i jugoslavenske vojske u čemu je, po njegovu mišljenju, imala ulogu i njihova vrlo aktivna propaganda na mađarskom jeziku. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, tom IX., knj. 8., Beograd 1969., 77.

⁸⁰ Pod Južnim Slavenima ovdje se misli na pripadnike hrvatske, slovenske i srpske manjine u Mađarskoj.

⁸¹ “Svugdje su visile jugoslavenske zastave, ljudi su nosili titovke i narod je bio uvjeren da će pogranične teritorije biti pripojene Jugoslaviji”, Memorandum o položaju južnih slavena u Mađarskoj. Pripremljen je u Ministarstvu vanjskih poslova Jugoslavije (druga polovica 1946. godine). Arhiv Jugoslavije (AJ) 507-IX. 75/III-1.92.

⁸² Izvještaj Macleana (13. prosinca 1944.). TNA. FO 371/44402, R20925/20925/92.

⁸³ U siječnju 1945. stiglo je izaslanstvo Bunjevaca i Šokaca oko Baje pod vođstvom Antuna Karagića, narodnog književnika i velikog gazde iz Gare kod Tita, i tražilo da njihov teritorij uđu u okvir Jugoslavije. Radoslav PAVLOVIĆ, “O nepoznatom ‘odboru Baranjaca i Baranjskih optanata’ i neuspjelim pokušajima da Baranja ostane u sastavu Vojvodine 1945. godine”, *Sentandrejski zbornik*, tom 2., (ur. Dejan Medaković), SANU, Beograd 1992., 224.

⁸⁴ Toj pretpostavci proturječi sovjetski zapisnik o razgovoru između Andrije Hebranga i Staljina 9. siječnja 1945. Prema tom zapisniku, Hebrang je bio mišljenja da Pečuh sa ugljenokopima i Bajski trokut (Baja i okolina) na osnovi historijske tradicije, etničkih dokaza i ekonomskih razmišljanja treba dodijeliti Jugoslaviji, i navijestio mogućnost vojne okupacije ovih područja. Staljin je, po toj zabilješci, savjetovao da Jugoslavija ne smije dugo oklijevati – “jugoslaveni koji žive na ovim teritorijama sami moraju postaviti njihovo pripajanje Jugoslaviji, trebaju donijeti odluku o tome i praviti galamu oko toga. Za pripajanja treba da se bori do posljednjeg daha.” Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez (1944 október – 1948. június) Dokumentumok. Szerk. Vida István. Budapest, Gondolat 2005., 89.–90. U jugoslavenskoj zbirci dokumenata koju sam koristio prilikom pisanja ovog članka također postoji zapisnik gore spomenutog razgovora. *Odnosi Jugoslavije i Rusije (SSSR) 1941-1945. Dokumenti i materijali*, (ur. Branko Petranović), Savezno ministarstvo za inostrane poslove i Vojnoistorijski institut – Ministarstvo inostranih poslova Ruske Federacije, Beograd 1996., 652.–659. Iz ovog zapisnika, međutim, nedostaju dijelovi koji se bave jugoslavenskim teritorijalnim zahtjevima prema Mađarskoj. Arhivske signature zapisnika o razgovoru između Hebranga i Staljina nisu iste u mađarskim i jugoslavenskim publikacijama. Pored razlike u sastavu, publicirani dokumenti razlikuju se i po dužini. Mađarski je dokument samo na dvije stranice, dok ih jugoslavenski ima skoro osam i u njemu se Mađarska pojavljuje samo u kontekstu reparacija i njene uloge za rješenje nestašice ugljena u Jugoslaviji. Prema dokumentima koje imam na raspolaganju i bez dodatnih istraživanja u fondovima u arhivskoj građi jugoslavenskog ministarstava vanjskih poslova ne može se doći do pouzdanog stava.

Nakon Drugog svjetskog rata Jugoslavija se našla u specifičnoj vanjskopolitičkoj situaciji. Kod jugoslavenskih komunista, slično kao i kod Sovjetskog Saveza, može se primijetiti oživljavanje vanjskopolitičkih koncepcija ranijih razdoblja. Pošto je Moskva zauzela mjesto Petrograda i nakon kraćeg zastoja nastavila vanjsku politiku carskog imperija, tako su i komunisti Jugoslavije najprije odstupili od politike rušenja Kraljevine Jugoslavije i potom, stječući položaje vlasti, usvojili međuratnu vanjsku politiku Beograda i imali za cilj steći status vodeće države na Balkanu. Vrlo važan segment ove politike bilo je ujedinjenje jugoslavenskih naroda. To je bila najočitija namjera da se objedine slovenski etnički teritorij. Na ujedinjenje jednog drugog jugoslavenskog naroda – makedonskog, još se moralo čekati. Nastojanja jugoslavenske vanjske politike išla su u dva pravca. Beograd je morao ostvariti svoje interese na dvije fronte: na jugu, na Balkanu, i na sjeverozapadu prema Italiji i Austriji, protiv namjera zapadnih saveznika. Dok su na sjeverozapadu njeni izgledi na uspjeh za potpuno ujedinjenje jugoslavenskih naroda, koji su uvelike štetili interesima velikih sila, bili veoma mali zbog umjerene pomoći Moskve, dotle je na jugu Jugoslavija praktično imala odriježene ruke da ostvari svoje ciljeve i proširi politički utjecaj u okviru suradnje balkanskih naroda. Za ostvarivanje ove težnje služila je koncepcija balkanske federacije o čemu je prethodno već bilo riječi.⁸⁵

Sovjetski je Savez u početku podupirao jugoslavenske teritorijalne aspiracije na sjeverozapadu, uključujući i grad Trst. Poslije se, međutim, povukao i ustezao da potpuno podrži jugoslavenske zahtjeve. Razlog povlačenja Moskve s jedne se strane može naći u odlučnosti Velike Britanije da spriječi prelazak Trsta u ruke Jugoslavije, jer bi to značilo da je u rukama Sovjetskog Saveza. S druge strane, u to vrijeme još nisu sasvim odbacili mogućnost ostvarenja takozvanog procenatskog pogađanja i Engleska je htjela preko Trsta osigurati izlazak na more Čehoslovačkoj i Mađarskoj. Ako bi ova luka pala u ruke Jugoslavena, razmišljali su u Londonu, onda će cijela srednja Europa biti podčinjena Sovjetima.⁸⁶ Moskva nije htjela konfrontaciju sa zapadnim silama, odnosno Italijom. Morala je uzeti u obzir položaj Komunističke partije Italije, koja bi doživjela veliki pad popularnosti ako bi Trst, uz pomoć Sovjetskog Saveza,

⁸⁵ Treba napomenuti da je na početku borbe za Trst Jugoslavija postavila mogućnost federacije. Edvard Kardelj, šef jugoslavenskog izaslanstva pred Savjetom ministara vanjskih poslova u svom je govoru 18. rujna 1945. predložio da Trst bude samostalna federativna jedinica u okviru Jugoslavije. *Dokumenti o spoljnoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1945.*, (prir. Đorđe Vasiljević), Jugoslavenski pregled, Beograd 1984., 251.

⁸⁶ Jugoslavenska komunistička vlada s minimalnim je izmjenama preuzela i malo usavršila argumentaciju emigrantske vlade po pitanju Trsta. Kardelj je na konferenciji za tisak 27. lipnja 1946. prilagodio svoju argumentaciju za ideju konfederacije ili federacije srednje Europe koja je bila vrlo popularna u vrijeme rata, no za to je vrijeme ona već bila odbačena. Kardelj je naglasio ekonomski značaj Trsta za cijelu srednju Europu. Transport zemalja srednje Europe ide preko Jugoslavije, može li se očekivati da će Jugoslavija podnositi žrtve u pogledu tranzitnih privilegija ako ne bude zainteresirana za Trst – postavio je pitanje Kardelj, što je jako sličilo na ucjenu. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, knj. I., (prir. Đorđe Vasiljević), Jugoslavenski pregled, Beograd 1985., 183.–190.

oduzeli Italiji i tako nanijeli štetu talijanskim nacionalnim interesima.

Moskva nije dovoljno odlučno podržavala ni jugoslavenske zahtjeve prema Austriji, iako ih je u prvo vrijeme priznavala pravednima. Sovjetski je Savez bio spreman dopustiti ulazak jugoslavenskih trupa u one dijelove Austrije koji su bili pod sovjetskom okupacijom pod uvjetom da Jugoslaveni stave svoje snage pod sovjetsko zapovjedništvo.⁸⁷ No poslije su, kako je to Edvard Kardelj točno primijetio, jugoslavenski teritorijalni zahtjevi postali relativno sporedne važnosti u njenoj globalnoj strategiji.⁸⁸

* * *

Politika Jugoslavije prema Mađarskoj i Mađarima imala je više manjih ili većih promjena u razdoblju od malo više od dvije godine između zadnje godine rata i potpisivanja mirovnog ugovora. Od jeseni 1944. do proljeća 1945. pokolj nad mađarskim stanovništvom u Jugoslaviji, opravdan, kao odmazda zbog mađarske "racije" iz 1942., najniža je točka. No, on nije ostavio posljedice na službene odnose dviju država, koje su imale potpuno različit položaj.⁸⁹ Nakon

⁸⁷ *Odnosi Jugoslavije i Rusije*, 732.–733. Jugoslavenska vlada je 1. travnja 1945. uputila notu savezničkim vladama, u kojoj je najavila svoju spremnost da sudjeluje u okupacijskim i administrativnim zadacima i obavi te zadatke u ime saveznika u nekim regijama Austrije. Pozvala je saveznike da otpočnu razgovore o tom pitanju i o određivanju okupacijskih zona. Predložila je da zona koju će ona okupirati bude teritorij između Italije i Mađarske, sjeverno od bivše granice između Jugoslavije i Austrije, i da uključi i Korušku, gdje živi značajan broj Jugoslavena. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1945.*, 23.–24. Ovako tražena jugoslavenska okupacijska zona uključila bi sve austrijske teritorije između rijeke Drava, Mure i Rabe, koje su, po riječima note, nekad bile u cijelosti nastanjene Slavenima, a na čijim južnim krajevima i danas žive Južni Slaveni. Jugoslavenska je vlada jedino od Sovjetskog Saveza dobila pozitivan odgovor na tu notu. U svojoj noti, predanoj jugoslavenskoj vladi skoro dva mjeseca poslije, vlada Velike Britanije obavijestila je Jugoslaviju da će Austrija biti podijeljena na britansku, američku, francusku i sovjetsku okupacijsku zonu i da će na onim teritorijima koje je Jugoslavija tražila biti stacionirane britanske trupe. Ujedno je pozvala jugoslavensku vladu da smjesti povuče svoju vojsku sa austrijskog teritorija. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1945.*, 49.

⁸⁸ Kardelja citira Branko PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1978.*, Nolit, Beograd 1980., 458.

⁸⁹ Iznenadujuća je činjenica da nijedan britanski obavještajni časnik koji je bio na tom prostoru nije znao ništa o tom krvoproliću koje su počinili jugoslavenski partizani. U svojim izvještajima stalno su hvalili *fair* postupak partizana. U studenome 1944., kada je pokolj kulminirao, Philip Board, časnik za vezu u Bari, pozivajući se na priopćenja generala Nađa, izvijestio je o 250 Mađara koje su u sudskom procesu osudili na smrt i nad njima izvršili presudu. TNA, FO 371/44343, R19172/2091/92. U izvještaju se spominje samo to da su pokupili i odveli Mađare u Čurugu, ali ne zbog toga što su Mađari, nego što su ih osumnjičili da su sudjelovali u raciji protiv Srba u Žablju u siječnju 1942. godine. Foreign Office Weekly Political Intelligence Summaries, January-June 1945. Nos. 274-299. Millwood (N.Y.), Kraus International Publications, 1983. Poslije, kada se Foreign Office htio informirati o tome što se dogodilo s tim odvedenim Mađarima, kamo su bili deportirani, da li u Mađarsku ili u druge krajeve Jugoslavije, general Maclean samo je pretpostavio da su ih transportirali u Mađarsku i nije pokazao sklonost da se raspita o tome kod Tita. "Čini se vjerojatnim da su ih deportirali za Mađarsku. O tome bi se moglo jedino uvjeriti ako bi smo se raspitali kod Tita što ja u ovom trenutku ne bi rado (ponavljam: ne bi rado) učinio." Telegram brigadir Macleana od 4. veljače 1945. TNA. FO 371/48924, R2538/1988/92. Ovdje treba napomenuti da je, iako se u Bačkoj provodila prava odmazda nad mađarskom sta-

smirivanja uzbuđenja, demokratska i federativna Jugoslavija objavila je novu nacionalnu politiku i ujedno pružila svom sjevernom susjedu ruku pomirenja. To nije značilo da u Jugoslaviji nije bilo raznih planova kako da se otarase manjina – putem iseljavanja ili razmjene stanovništva – koje su u modernim vremenima za svaku državu bile samo balast.⁹⁰ Dok su ideju o iseljavanju ubrzo odbacili, planovima za razmjenu stanovništva vraćali su se gotovo ciklično.⁹¹

Politika Jugoslavije prema Mađarskoj nakon Drugog svjetskog rata umnogome je bila slična onoj koju je vodila u prvim godinama nakon Prvog svjetskog rata. Isto kao tada, i sada su računali na potporu Mađarske samo u jednom pitanju – pitanju jugoslavenskih aspiracija prema Italiji. Ono što je za Jugoslaviju 1919.–1920. bila Rijeka, sada je postao Trst. Pukovnik Obrad Cicmil, šef jugoslavenske misije pri Savezničkoj kontrolnoj komisiji u Mađarskoj, 17. rujna 1945. zanimao se za stav Mađarske o pitanju jugoslavenskih zahtjeva prema Italiji.⁹² Istodobno je nagovijestio da je Jugoslavija spremna dati Mađarskoj najveće povlastice pri upotrebi pristaništa i tranzitu kroz zemlju. “Jugoslavija je spremna podržavati sve zahtjeve Mađarske na mirovnoj konferenciji i na pripremama mira koje nisu protivrječne sa njenim interesima.”⁹³ No, bez obzira na Trst, Mađarska je imala mali značaj u očima Beograda. Beogradu je bilo važno da na sjeveru ima susjeda koji mu ne ometa rad na ostvarenju njegovih balkanskih ciljeva.⁹⁴

S mađarske su strane nakon rata posebno isticali da imaju blagonaklonost Jugoslavena. Rado su obećali traženu potporu u pitanju Trsta, jer su članovi vlade, bez obzira na to iz koje partije bili, smatrali da će zauzvrat imati podršku Jugoslavije prilikom sređivanja svojih odnosa sa Čehoslovačkom i Rumunj-

novništvom, u hrvatskim dijelovima zemlje bilo mnogo mirnije, no itekako bolno. Partizani su iz nekih krajeva jednostavno istjerali one Mađare koji se nisu željeli opredijeliti za partizane i nakon više poziva odazvati stupanju u njihove redove. O tome Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, “Istjerivanja Mađara iz okolice Bjelovara 1944. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 27/1995., br. 1, 125.–136.

⁹⁰ Dva najpoznatija plana za iseljavanje izradio je Vasa Čubrilović, poslije ministar zemljoradnje, i Sreten Vukosavljević, komesar za kolonizaciju u Vojvodinu.

⁹¹ Prvi zamjenik ministra vanjskih poslova, Vladimir Velebit, u svojoj izjavi danoj u Pragu, spominjao je mogućnost razmjene 300 000 Mađara u Jugoslaviji za polovicu manje Jugoslavena u Mađarskoj. Velebit je nagovjestio da će odluka o tome biti donesena nakon rezultata ugovora o razmjeni stanovništva između Čehoslovačke i Mađarske. A. Sajti Enikő, *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918-1947.*, Napvilág, Budapest 2004., 353. U kolovozu 1946. godine Jugoslavija se službeno obratila mađarskim organima s prijedlogom da se obavi razmjena stanovništva – maksimalno do 40 000 i to na osnovi reciprociteta i po principu dobrovoljnosti.

⁹² Jugoslavenska je misija stigla u Budimpeštu nakon što je Moskva pozvala Jugoslavena da pošalju svoju misiju. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945.*, II, 342.–343.

⁹³ Citira A. SAJTI, n.dj., vidi još Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. A-B kötet. Szerk. jegyz., bev.tan. Szücs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1997., B. köt. 208.–209.

⁹⁴ Ova se slika poslije malo izmijenila. Titovi planovi o balkanskoj federaciji pojavili su se u širim srednjoeuropskim dimenzijama.

skom. Pored toga, jugoslavenski su zahtjevi u slučaju Trsta bili zasnovani na ekonomskim razlozima, što su neki članovi mađarske vlade, na primjer Janos Vörös, ministar obrane, smatrali vrlo važnim s gledišta Mađarske, jer su mogli jačati načelne osnove mađarskih težnji.⁹⁵

Tito je u svom ekspozou o vanjskoj politici Jugoslavije 1. veljače 1946., spominjao i Mađarsku. "Naša zemlja je – rekao je Tito – do sada dala najveće dokaze dobre volje da želi sa susjednom Mađarskom živjeti u dobrim odnosima. Prva je pružila ruku pomirnicu i prešla velikodušno preko prošlosti, baš u interesu budućeg mira i dobrih susjednih odnosa. Mi vjerujemo da mađarska vlada ne dijeli mišljenje onih revizionističkih i reakcionarnih elemenata u Mađarskoj koji su najviše krivi za zločine učinjene u vrijeme okupacije u Bačkoj, Međimurju i Prekomorju, a koji danas, ohrabreni nekim međunarodnim reakcionarnim krugovima, ponovo pokazuju svoje imperijalističke prohtjeve prema susjednim zemljama, a napose prema Jugoslaviji. Razumije se da ti ljudi štode samo Mađarskoj, jer slabe povjerenje susjednih naroda prema njoj. Prema tome, ne zavisi od nas kako će se naši odnosi razvijati ubuduće, već u prvom redu od same Mađarske."⁹⁶

Dok je Tito samo ciljao na izvjesne revizionističke krugove, jugoslavenski je tisak od prosinca 1945. počeo pravu protumađarsku propagandu. U broju od 2. prosinca, glasilo KPJ-a, *Borba*, objavilo je članak glavnog urednika lista Dušana Blagojevića, koji je napao mađarsku Stranku malih posjednika, koja je upravo pobijedila na izborima, da želi reviziju granica. Prema Blagojeviću, Mađarskoj bi bilo bolje da se umjesto sanjarenja o reviziji koncentrira na štete koje je nanijela svojim susjedima i radi na njihovu saniranju. To je bio prvi napad na Mađarsku, a podcijeniti njegovu važnost bila bi greška. Britanski poslanik u Beogradu R. C. Skrine Stevenson smatrao je mogućim da je taj članak bio opomena Mađarima u Bačkoj koji su na izborima u Jugoslaviji glasali protiv Narodnog fronta. Jedan je uvodni članak naime iznimno značajan kada opominje da revizionističke pojave u Mađarskoj pojačavaju kod njenih susjeda vjerovanje da za očuvanje svoje sigurnosti nisu dovoljni koraci koje je Čehoslovačka poduzela protiv mađarske manjine.⁹⁷

Idućih su tjedana počeli sustavni napadi tiska na Mađarsku.⁹⁸ Glasilo Srpskog narodnog fronta, *Glas*, izvijestio je 27. prosinca da vojvođanska mađar-

⁹⁵ Dálnoki Miklós kormányának... B. köt. 208.

⁹⁶ *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, I., 31. Slično je izjavio dva mjeseca poslije reporteru mađarskog lista *Népszava*. *Isto*, 90.

⁹⁷ "Povampirenje Mađarskog revizionizma", *Borba*, 2. prosinca 1945. *Borba* je 5. prosinca objavila govor Jovana Veselova, ministra agrarne reforme i kolonizacije, održan u Subotici, u kojem je Veselov apostrofirao nacionalne manjine, posebno Mađare, a u manjoj mjeri i banatske Rumunje, kao nepouzdan elemente. Govorio je o njihovu negativnom stavu prema Narodnom frontu i istaknuo da Jugoslavija ne smije dopustiti postojanje nikakve pete kolone, iredentizma i revizionizma. Izvještaj Stevensona (5. prosinca 1945.) TNA. FO 371/48924, R20609/1988/92.

⁹⁸ *Borba* je 18. prosinca objavila članak vrlo zvučnog naziva – Mađarski teror protiv pripadnika naših naroda – o pritisku mađarske vlade na južne Slavene u Mađarskoj, što je imalo za cilj spriječiti pripadnike slavenskih naroda da se školuju na materinjem jeziku.

ska manjina protestira protiv politike mađarske vlade vođene protiv slovenske manjine i usporedili su to s pozitivnom politikom Jugoslavije prema manjinama.⁹⁹ *Glas* je u broju koji je izašao nakon pravoslavnog Božića preuzeo članak Jozsefa Révaija iz mađarskog *Szabad Népa* (glasila Komunističke partije Mađarske), u kojem je Révai, inače glavni urednik lista i član Politbiroa KPM-a, jedinom preprekom dobrim mađarsko-jugoslavenskim odnosima smatrao mađarski šovinizam.¹⁰⁰ Gotovo u isto vrijeme, 12. siječnja 1946., jugoslavenski se tisak ozbiljno i podrobno bavio opasnostima od mađarskog revizionizma. *Tanjug* je obavijestio o tome u članku od dva i pol stupca pod naslovom "Veliko mađarski revizionisti nastavljaju". Zaključak članka bio je potpuno suglasan s već spomenutim Titovim ekspezeom o vanjskoj politici Jugoslavije – da će blagonaklonost Jugoslavije prema Mađarskoj ovisiti o tome do koje je mjere ona spremna likvidirati revizioniste.¹⁰¹ Istodobno, 17. siječnja 1946., u *Glasu*, *Politici* i *Borbi* objavljen je isti trostupčani članak u kojem obavještavaju čitaocima o navodnom terorizmu provedenom nad južnoslavenskim stanovništvom u Mađarskoj.¹⁰² Sve je to, razumije se, probudilo zanimanje Ministarstva vanjskih poslova Velike Britanije. Foreign Office je u telegramu tražio obavještenje od svog predstavnika u Budimpešti ima li bilo kakvog znaka da Mađarska želi korekciju granice prema Jugoslaviji, što bi moglo obrazložiti žestoke ispade Jugoslavena.¹⁰³ Šef britanske misije, Alvary Frederick Gascoigne, međutim, nije vidio nikakav znak da Mađarska provodi bilo kakvu agitaciju da se promijeni ta granična crta.¹⁰⁴

Najvjerojatnije su iznenada započetu i sve većim elanom vođenu protumađarsku agitaciju izazvali rezultati na izborima u Mađarskoj, odnosno pobjeda Stranke malih posjednika. Jedan od visokih činovnika Foreign Officea, John Colville, došao je do istog zaključka. Prema njemu, u jugoslavenskim napadima na Mađarsku došla je do izražaja averzija komunista prema stranci Malih gazda. Nije isključio ni to da su ovi ispadi samo predigra za neke planirane mjere protiv mađarske manjine u Jugoslaviji.¹⁰⁵

Na inicijativu jugoslavenske misije – da bi se obranila od neprekidnih jugoslavenskih napada i istodobno pridobila njenu blagonaklonost, mađarska je vlada u siječnju 1946. godine provela popis stanovništva u krajevima gdje su živjeli Južni Slaveni kako bi točno utvrdila njihovo brojno stanje.¹⁰⁶ Ovim se pitanjem podrobno bavila i jugoslavenska *Politika*, osuđivačkim tonom, narav-

⁹⁹ Izvještaj Stevensona (28. prosinca 1945.) TNA. FO 371/48693, R21554/20533/92.

¹⁰⁰ Révai se izjasnio da su po pitanju Trsta interesi Mađarske potpuno isti interesima Jugoslavije. Izvještaj Stevensona (9. siječnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R844/844/92.

¹⁰¹ Izvještaj Stevensona (15. siječnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R1178/844/92.

¹⁰² Izvještaj Stevensona (17. siječnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R1422/844/92.

¹⁰³ Telegram Foreign Officea upućen Budimpešti i Beogradu (26. siječnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R1178/844/92.

¹⁰⁴ Telegram Gascoigne (28. siječnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R1516/844/92.

¹⁰⁵ Zabilješka Colvillea (31. siječnja 1946.). *Isto*.

¹⁰⁶ Izvještaj britanske misije u Budimpešti (21. ožujka 1946.) TNA. FO 371/59524, R5043/844/92.

no. U novinama je citiran članak objavljen 16. ožujka u *Slobodi*, glasilo fronta slovenskih antifašista u Mađarskoj, koji je osudio način provođenja popisa. Istodobno je citirana i izjava predsjednika vlade Mađarske, Ferenc Nagyja, od 19. ožujka, u kojoj je priznao da je bilo problema s popisom. *Politika* je došla do zaključka da popis stanovništva nije dobro pripremljen i da slavenski živalj nije dobio jamstva da mu se neće dogoditi ništa ako se izjasni o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Iseljavanje Nijemaca, koje je bilo u tijeku, također ih je obeshrabrilo. Pisac članka smatrao je da slobodno opredjeljenje nije moguće u prisutnosti reakcionarne administracije, reakcionarskih učitelja i svećenika, i da su trebali ostvariti potpunu suradnju s Antifašističkim frontom Slovena u Mađarskoj. Na kraju je došao do zaključka da Mađari žele nastaviti svoju staru politiku – da podijele Slavene na male grupe pa su im ponudili srpski, hrvatski, bunjevački, šokački, venetski i druge identitete. Pored toga, popisom je bilo obuhvaćeno izjašnjavanje o materinskom jeziku i nacionalnosti, čime se htjelo ukazati na što veći broj Slavena kojima je mađarski bio materinski jezik.¹⁰⁷

Prema događajima i jugoslavenskim izjašnjavanjima u prva tri mjeseca 1946. godine, moglo se činiti da je, nakon Istre i Koruške, Mađarska dospjela na listu vanjskopolitičkih prioriteta Jugoslavije.¹⁰⁸ Do takvog je zaključka došao britanski poslanik u Beogradu, Stevenson, vidjevši vrlo živo zanimanje Aleša Beblera, šefa odsjeka za pripremanje mirovnog ugovora i zamjenika ministra vanjskih poslova Jugoslavije, za mirovni ugovor s Mađarskom.¹⁰⁹ U britanskom ministarstvu vanjskih poslova nisu isključili mogućnost da će Jugoslaveni izaći s nekim zahtjevom prema Mađarskoj i tako dati novi izgovor Sovjetima za jačanje pritiska na mađarsku vladu ako ona ne ispuni dovoljno spremno njihove zahtjeve.¹¹⁰

¹⁰⁷ Nešto poslije činilo se, međutim, da će to pitanje biti riješeno. Šef jugoslavenske misije u Budimpešti, Obrad Cicmil, izjavio je svom britanskom kolegi da je sasvim zadovoljan blagonaklonošću mađarskih vlasti prema slavenskoj manjini i njenom namjerom da im osigura svaku mogućnost da se školuju na materinjem jeziku. *Isto*.

¹⁰⁸ Mijenjanje stavova jugoslavenske politike prema Mađarskoj lijepo se vidi ne samo u beogradskim novinama, nego i u hrvatskim vodećim novinama. Napisi *Vjesnika*, na primjer, jasno razlikuju dvije Mađarske. Jednu koja umire i koju treba pokopati i drugu koja se budi i stvara, koja vedro gleda u budućnost. Marijan MATIČKA, "Slika o Austriji i Mađarskoj na stranicama središnjih hrvatskih novina (1945.-1950.)", *Međunarodni kulturno povijesni simpozij Mogersdorf 1996 Kőszeg*. Szombathely, 2006., 120. Za ovu temu detaljnije vidjeti članak istog autora u *Časopisu za suvremenu povijest* 29/1997., br. 3, 505.-518., "Mađarska na stranicama središnjih Hrvatskih novina (1945.-1950.)".

¹⁰⁹ Izvještaj Stevensona (29. ožujka 1946.) TNA. FO 371/59524, R5795/844/92.

¹¹⁰ Zabilješka J. R. Williamsa (16. travnja 1946.). *Isto*. Ovdje treba napomenuti da su vodeći mađarski komunisti bili sličnog mišljenja. Glavni sekretar MKP-a Mátyás Rákosi izjavio je pred jugoslavenskim predstavnikom da se pitanje nepravdi prema južnoslavenskom stanovništvu smjesta mora riješiti, jer ako oni to ne učine Tito će poduzeti mjere. "Jeste, ako mi ne učinimo nešto, onda će Tito doći sa teritorijalnim zahtjevima, sasvim pravedno." Izvještaj jugoslavenskog predstavnika u Mađarskoj (16. travnja 1946) AJ. 507-IX. 75/I-1-67. Ove bojazni Rakosija potvrđene su prilikom njegova boravka u Beogradu. Anatolij Lavrentijev, sovjetski ambasador u Beogradu, u svom je izvještaju javio Moskvi da mu je Tito rekao kako je dao do znanja Mađarima da mogu izbjeći da jugoslavenski teritorijalni zahtjevi uđu u točke dnevnog rada mirovne konferencije samo ako osiguraju isto pravo slavenskim narodima kao što je Jugoslavija osigurala mađarskoj nacionalnoj manjini. *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez*. 206.-208.

Sumnja Britanaca pojačala se u lipnju 1946., kada je šef južnoeuropskog odsjeka u Foreign Officeu, William G. Hayter, razgovarao sa svojim jugoslavenskim kolegom visokog ranga, Slobodanom Nešićem. U razgovoru je Hayter primijetio da se mađarsko izaslanstvo, koje je upravo stiglo u London, žali na sve susjede i ima pretenzije u odnosu na njih, no da Jugoslaviju uopće ne spominje. Nešić je svojim odgovorom zaprepastio Haytera. Izjavio je da smatra sigurnim da će, ako Mađarska bude preuređena u demokratsku prijateljsku državu, biti moguća korekcija granica u korist Mađarske i da će se tada 400 000 Mađara iz Jugoslavije moći pripojiti matici. Hayter nije znao koliko bi ozbiljno trebao shvatiti tu izjavu i koliki da joj značaj pripíše. Za svaki slučaj, obavijestio je o njoj britanske poslanike u Beogradu i Budimpešti.¹¹¹

William Mitchell Carse, britanski otpravnik poslova u Budimpešti, nije se nimalo obradovao tom telegramu. U brojnim razgovorima koje je vodio s mađarskim političarima nikad se nije spominjalo da bi Mađarska htjela promijeniti mađarsko-jugoslavensku granicu, i Mađari su – pisao je Carse u svom odgovoru – uvijek spominjali tretman mađarske manjine u Jugoslaviji kao primjer koji bi Čehoslovačka trebala primijeniti. Uzimajući to u obzir, smatrao je da ne treba “pipati” u tom pravcu, jer bi čak i najdiskretnija raspitivanja mogla izgledati kao da je London spreman poduprijeti takav prijedlog.¹¹²

Činovnik britanskog poslanstva u Beogradu, George L. Clutton, opisao je Nešića kao političara koji je daleko od svog ureda sklon pretjerivanju i da sebe prikazuje nepogrešivim. Njegov se značaj ne smije precijeniti, jer “ne smeta mnogo” u beogradskom ministarstvu vanjskih poslova.¹¹³ Prema tome, Nešićeve izjave mogu se shvatiti najviše u tom smislu da je želio uveličati svoj značaj. Nasuprot tim, nimalo laskavim primjedbama, u beogradskom britanskom poslanstvu bili su mišljenja da ipak može biti nešto u tome što je Nešić govorio. Iz Nešićeve izjave da Mađarska mora postati miroljubiva i demokratska država, britanski diplomati u Beogradu istakli su da treba podrazumijevati da će ona imati komunističko ili tome slično uređenje. Ako to Mađarska prihvaća, onda će joj Jugoslaveni – pisao je Clutton – biti spremni oprostiti isto kao što su oprostili i Bugarskoj. No, Mađarska bi trebala dati ozbiljne dokaze o komunističkom zaokretu prije nego što se postavi pitanje korekcije granice u njenu korist. Sve ono malo što je objavljeno u jugoslavenskom tisku o Mađarskoj govori o lošem tretmanu mađarskih vlasti prema Južnim Slavenima. Nasuprot tome, mađarska manjina u Jugoslaviji gotovo je razmažena. Nekoliko mađarskih bogataša bilo je u logoru, ali nije bilo interniranja kao u slučaju *volksdeut- chera* – možemo pročitati u izvještaju. Jugoslaviji, naravno, nije u interesu da komplicira manjinsko pitanje, ali se ipak ne može isključiti mogućnost da će Jugoslaveni koristiti svoju mađarsku manjinu da bi podržali učvršćenje komunističkog sistema u Mađarskoj.¹¹⁴

¹¹¹ Telegram Haytera (22. lipnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R9343/844/92.

¹¹² Telegram Carsea (26. lipnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R10036/844/92.

¹¹³ Telegram Cluttona (18. srpnja 1946.) TNA. FO 371/59524, R11266/844/92.

¹¹⁴ *Isto*.

Kampanja u tisku stižala se u proljeće. Članci su opet naglašavali zajedničku sudbinu dvaju naroda i mogućnost prijateljske suradnje Mađarske i Jugoslavije. Na to su u Mađarskoj bili izrazito prijemčivi. Budimpešta je i inače pokazala primjereno držanje: ne samo što se trudila popraviti položaj svog južnoslavenskog stanovništva, što je bila glavna primjedba u jugoslavenskim ispadima, nego je počela u sve većoj mjeri plaćati reparacije.¹¹⁵

Ma kako dobro zvučala parola o prijateljskoj suradnji, Mađarska je ipak bila poražena zemlja, a neki drugi prijatelji Jugoslavije imali su ozbiljnih problema s njom. Takva je bila Čehoslovačka, s kojom je Jugoslavija 9. svibnja 1946. potpisala ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji u miru. U drugom odjeljku ugovora, ugovorne su se strane obavezale da će učiniti sve da spriječe napad Njemačke ili bilo koje druge države koja bi se s njom udružila izravno ili na bilo koji drugi način.¹¹⁶ Jedva je sporno da su visoke strane ugovornice pod "bilo kojom drugom državom" podrazumijevale Mađarsku.¹¹⁷

Jugoslavija je, slično svojoj srednjoeuropskoj politici u međuratnom razdoblju – i shodno gledištima izlaganim na sjednicama emigrantske vlade u Londonu – kako bi osigurala svoju sigurnost, posebno uzela u obzir interese Čehoslovačke prema Mađarskoj i Austriji. Taj je aspekt došao u prvi plan u proljeće 1946., kada su počeli čehoslovačko-mađarski pregovori o razmjeni stanovništva. U ljeto iste godine, kada je čehoslovačka vlada, nezadovoljna provođenjem razmjene stanovništva, nagovijestila dalje protjerivanje mađarskog stanovništva, jugoslavensko je mirovno izaslanstvo 16. kolovoza bez ikakvih priprema poduzelo korake za pregovore s mađarskim mirovnim izaslanstvom o ugovoru o razmjeni stanovništva. Tjedan dana poslije, jugoslavensko mirovno izaslanstvo iznijelo je svoje opće gledište o nacrtu mirovnog ugovora s Mađarskom. Gledište je izložio Avdo Humo, član mirovnog izaslanstva, na sjednici Političko-teritorijalne komisije za Mađarsku. U svom govoru, 24. kolovoza 1946., Humo je istaknuo ugnjetačku nacionalnu politiku stare Mađarske i revizionističku politike Hortijeva režima. Spomenuo je i značaj sređivanja ekonomskih pitanja.¹¹⁸

¹¹⁵ Mađarska je, praktično sama, već u tijeku 1945. počela plaćati reparacije Jugoslaviji, iako još nije bila određena njihova točna vrijednost, način i rok plaćanja (o tome su potpisali ugovor tek 11. svibnja 1946.). Ministarski savjet Mađarske dopustio je u listopadu 1945. da se na račun reparacija obavlja prijevoz sjemena za sjetvu u vrijednosti od 25 milijuna zlatnih penga za Jugoslaviju. Dálnoki Miklós Béla kormányának... B köt. 440. Još prije ove odluke, u srpnju 1945., odlučili su da se na zahtjev Jugoslavije, a s obzirom na važno vanjskopolitičko gledište, Jugoslaviji isporuči 1 000 kubika građevinskog drveta, vlasništvo grada Subotice, ali da to bude uračunato u reparaciju. *Isto*, 665.

¹¹⁶ *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, I., 129.

¹¹⁷ Iako je u to vrijeme svaki sličan ugovor, sklopljen između srednjoeuropskih država, podrazumijevao takvu formulaciju, nema sumnje da se u ugovoru između Jugoslavije i Čehoslovačke ta formulacija odnosila na Mađarsku, kao jedinu zemlju koja je mogla biti prijetnja zemljama potpisnicama navedenog ugovora.

¹¹⁸ Napomenuo je da Mađarska nije ispunila obaveze koje su proistekle iz Trijanonskog ugovora, osobito one koje su se ticale hidrotehničkog sistema presječenog granicom. Neispunjavanje tih obaveza izazvalo je katastrofalne posljedice: Dunav i njegove pritoke poplavili su plodne ravnice Vojvodine i pretvorile na taj način plodne predjele u baruštine. *Isto*, 299.–300.

Iz govora nije moglo izostati ni vjerolomstvo Mađarske – povreda ugovora o vječnom prijateljstvu iz 1940. – odnosno lista zločina koju su počinile mađarske okupatorske vlasti.¹¹⁹ Šovinistička i revizionistička mađarska propaganda prije rata imala je takav utjecaj na Mađare u Jugoslaviji da su se oni stavili na raspolaganje mađarskoj vojsci i okupacijskim vlastima. Oni su sudjelovali u mnogim zločinima i surađivali s okupatorom. Jugoslaviji je, međutim, poznato da u Mađarskoj danas postoje demokratske snage koje hoće prekinuti vezu s tom mračnom prošlošću, i koje se bore da bi mađarski narod živio u dobrosusjedskim odnosima s jugoslavenskim narodima.¹²⁰ Jugoslavensko izaslanstvo rukovodi se načelima dobrosusjedskih i prijateljskih odnosa s mađarskim narodom i želi pomoći mađarskom narodu da uspostavi čvrsti demokratski poredak u svojoj zemlji, i ne rukovodi se načelom osvete nad Mađarima. Iz svih tih razloga – isticao je Humo – ona se ograničila na minimum zahtjeva u usporedbi s ogromnom štetom koju joj je nanijela mađarska okupacija, čiji je iznos deset puta veći od reparacije koja je dodijeljena Jugoslaviji.¹²¹ Jugoslavensko je izaslanstvo smatralo da su njegovi zahtjevi prema Mađarskoj zaslužili simpatiju i prijateljstvo Mađarske prema Jugoslaviji. Da bi stvorila prijateljske odnose s Mađarskom, Jugoslavija nije podnijela ni teritorijalne zahtjeve, premda je izvjestan broj Jugoslavena ostao s druge strane granice. Čak je pitanje preseljenja stanovništva postavljeno na bazi dobrovoljnog pristanka, iako se ono u Jugoslaviji ticalo dobrog dijela Mađara koji su svojim neprijateljskim stavom prema jugoslavenskom stanovništvu grubo povrijedili interese jugoslavenskog naroda. Na kraju je govornik jugoslavenskog izaslanstva izrazio svoju nadu da će mađarska vlada osigurati Jugoslavenima u Mađarskoj slobodu i jednakost u pravima, tim prije što je i Jugoslavija dala Mađarima istu slobodu i jednakost u pravima stvarnog sudjelovanja u mjesnoj upravi.¹²²

Jugoslavenski i mađarski mirovni izaslanici načelno su se 12. rujna 1946. sporazumjeli o pitanju režima voda i dobrovoljnoj razmjeni stanovništva koja će obuhvatiti najviše 40 tisuća osoba sa svake strane.¹²³ Strane su lijepo surađivale na rješavanju ovih pitanja. Ipak, već sljedeći dan, u Političko-teritorijal-

¹¹⁹ U svom govoru Humo je nastojao poduprijeti svoje izlaganje podacima. Po njemu, samo je u Bačkoj ubijeno 18 000 Jugoslavena, 104 000 osoba je zlostavljano, što znači da su u Bačkoj 122 000 ljudi bili žrtve mađarskog terora, dakle 43 %. Iz toga izlazi, naglasio je Humo, da je svaki drugi Jugoslaven ubijen ili zlostavljan u zatvoru ili internaciji po koncentracijskim logorima. *Isto*, 300.

¹²⁰ *Isto*.

¹²¹ Početkom siječnja Andrija Hebrang je u Moskvi procijenio štetu koju je Mađarska nanijela Jugoslaviji na 900 milijuna dolara. *Odnosi Jugoslavije i Rusije*, 653. Od 100 milijuna dolara ratnih ošteta od Mađarske, Jugoslavija je, po dogovoru sa Čehoslovačkom od 22. studenoga 1945., imala pravo na 70 milijuna dolara.

¹²² *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, I., 301.

¹²³ Ako broj osoba koje traže preseljenje u jednu od država ne bi dostigao broj od 40 000, broj osoba koje će se preseliti iz druge države trebalo je utvrditi tako da broj osoba uvijek ostane jednak. Slobodna razmjena trebala je početi godinu dana nakon stupanja na snagu konvencije koju će zaključiti, a operacija preseljenja trebalo se rasporediti na razdoblje od tri godine. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, II., 168.–169.

noj komisiji za Mađarsku, šef jugoslavenske delegacije, Edvard Kardelj, vrlo je odlučno stao na stranu Čehoslovaka i u potpunosti podržao njihov zahtjev da se Mađarska u mirovnom ugovoru izričito obaveže da će sprečavati svaku manifestaciju revizionističkih pokreta u Mađarskoj.¹²⁴ Treba istaknuti da taj govor nije imao za cilj samo poduprijeti Čehoslovake, nego je bio i reakcija Jugoslavije na mađarski memorandum koji je mađarsko mirovno izaslanstvo podnijelo konferenciji.

Kardelj je obrazložio da razlozi nastojanja Jugoslavije da podrži čehoslovački prijedlog proističu iz njenih iskustava iz prošlosti, odnosno iz nekih činjenica u stavovima izvjesnih mađarskih krugova, pa i same mađarske vlade. Memorandum mađarske vlade izazvao je zabrinutost njenih susjednih zemalja, jer se kao "crna nit" kroz njega provlačila misao da revizionizam i fašizam koji su na kraju odveli Mađarsku u rat protiv saveznika na strani Hitlera nije plod politike određenih unutrašnjih snaga u Mađarskoj, nego posljedica "nesrećnog stanja" u podunavskom bazenu koje je tobože nastalo nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije. Drugim riječima, krivnju za sudjelovanje Mađarske u ratu na strani Hitlera ne snosi Mađarska, ne snosi Horthy zajedno sa svim vladajućim snagama u Mađarskoj, nego oni narodi koji su 1918. godine skinuli sa sebe jaram austro-ugarskog ugnjetavanja i stvorili svoje nacionalne nezavisne države. Takvo mađarsko gledište Kardelj je smatrao u suštini nepravilnim, jer "korijen mađarskog revizionizma i fašizma leži u samim unutrašnjim snagama Mađarske, leži prije svega u velikomađarskom šovinizmu, u imperijalističkoj sanstefanskoj ideji, koja sanja o obnavljanju Mađarskog kraljevstva u onim granicama koje je Mađarska imala kad je bila na vrhuncu svoje osvajačke snage..." Kardelj se žalio što u mađarskim dokumentima nije bilo gotovo ništa o tome, nego su imali stajalište da slom Austrougarske Monarhije i oslobađanje slavenskih naroda od austro-ugarskog jarma znače razbijanje jedne prirodne cjeline i stvaranje nereda u Podunavlju. Ta argumentacija, govorio je Kardelj, u krajnjoj se liniji svodi na obranu Austro-Ugarske Monarhije, a to upravo i jest mađarski revizionizam. Jugoslavija je zato mišljenja da je Mađarska krenula na vrlo opasan put i da time odbija pomoć susjednih zemalja. Takva njena politika bit će stalni izvor mađarskog revizionizma i svih mogućih antidemokratskih tendencija.¹²⁵

Drugi jugoslavenski član komisije, Stanoje Simić, bivši jugoslavenski veleposlanik u Moskvi, u svom je govoru održanom 23. rujna o pitanju mađarske manjine izjavio da je preseljenje Mađara iz Slovačke u Mađarsku problem u centralnoj Europi koji mora biti riješen pozitivno, a da Čehoslovačka u svojim željama s pravom može očekivati jugoslavensko razumijevanje. Mađarska je krenula demokratskim putem, priznao je Simić, ali u njoj još živi i izbija na površinu stari duh, što potvrđuje njen stav o prijedlogu čehoslovačke vlade

¹²⁴ Edvard KARDELJ, *Govori na Pariškoj konferenciji*, Kultura, Zagreb 1947., 67.–71.

¹²⁵ *Isto*, 70.–71.

o preseljavanju mađarskog stanovništva.¹²⁶ Simić je tom izjavom uzvratilo na neizravnu pohvalu predstavnika SAD-a kojom je on pozvao Čehoslovačku da pođe putem Jugoslavije, koja je, kako je Amerikanac rekao, riješila pitanje manjina pomoću bilateralnog sporazuma o razmjeni stanovništva s Mađarskom. Jugoslavenski član komisije na to je napomenuo da Jugoslavija tim ugovorom nije htjela riješiti pitanja manjina, odnosno da je to pitanje ona riješila unutrašnjim zakonodavstvom, na osnovi svog Ustava i na temelju ravnopravnosti svih nacionalnosti i svih pojedinaca. Jugoslavija je pomoću spomenutog sporazuma htjela postići sljedeće – otvoriti put za sve svoje sunarodnjake koji se nalaze izvan njenih granica, u Mađarskoj, da bi se mogli organizirano vratiti u svoju domovinu.¹²⁷ Međutim, Simić nije isključio ni to da bi Jugoslavija, ako bi imala iskustvo Münchena i Sudeta, također riješila to pitanje na sasvim drukčiji način. Sve u svemu, Jugoslavija je smatrala čehoslovački zahtjev pravednim i vjerovala, uz mnogo licemjernosti, da će to stvoriti temelj za dobrosusjedske odnose i za otklanjanje nepovjerenja između Čehoslovačke i Mađarske.¹²⁸

Dva tjedna poslije Simić je malo ublažio svoj stav. Dok je u prijašnjim govorima nedvosmisleno krivio mađarske vladajuće krugove za revizionizam i za ulazak u rat na strani Njemačke, u govoru od 12. listopada već je podijelio tu odgovornost i krivnju bacio na Zapad, koji je u prošlosti svojom politikom omogućio da se u Mađarskoj učvrste takvi profašistički režimi koji su je odveli na stranu fašističke osovine.¹²⁹ U tom se govoru otvoreno izjasnio što zapravo Jugoslavija očekuje od Mađarske: da se u potpunosti ispune obaveze prihvaćene u sporazumima zaključenima s Jugoslavijom i Čehoslovačkom, i da se u predviđenom roku sklopi sporazum s Čehoslovačkom o preseljenju 200 000 Mađara iz Slovačke u Mađarsku.¹³⁰

Na kraju, sporazum o razmjeni stanovništva između Jugoslavije i Mađarske nije zaživio. Mađarska to nikad nije ni forsirala, samo ga je prihvatila da zadovolji Jugoslaviju. A Jugoslavija je ovim potezom htjela poduprijeti Čehoslovačku koju je, kao što smo vidjeli prije, smatrala vrlo važnom s aspekta sigurnosti Jugoslavije. Čim se ispostavilo da velike sile ne dopuštaju Čehoslovačkoj da

¹²⁶ Zamjenik šefa čehoslovačkog izaslanstva, Vladimir Clementis, postavio je 16. rujna 1946. zahtjev za preseljenje 200 000 Mađara iz Čehoslovačke. Mađarsko izaslanstvo konstatiralo je da Čehoslovačka ima potrebu za radnom snagom, dok u Mađarskoj vlada nezaposlenost. Time je htjela dobiti argumente protiv čehoslovačkog zahtjeva za transfer. Na to je Simić napomenuo da Mađarskoj, ako bi zaista krenula putem prave demokracije, ne bi bila dovoljna čak ni ona radna snaga koju bi dobila putem preseljenja stanovništva. *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, II., 171.

¹²⁷ Vrijedi napomenuti da je Kardelj u svojim "Sjećanjima" iznio da je iseljenje dijela Mađara iz Vojvodine bilo traženo prije svega zato što su time htjeli osigurati legalizaciju iseljenja Nijemaca. Edvard KARDELJ, *Sećanja. Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957.*, Beograd 1980., 85.

¹²⁸ *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1946.*, II., 171.

¹²⁹ Prigovorio je i to da antifašistička klauzula nije bila uključena u mirovni ugovor s Italijom, koja je fašizmu dala ime, dok je bila upisana u mirovne ugovore sa satelitskim zemljama u Podunavlju. *Isto*, 234.

¹³⁰ *Isto*, 236.

iseli još mađarskog stanovništva, Beogradu se nije žurilo da potpiše planiranu konvenciju o kojoj se načelno sporazumio s Mađarskom. Tim više što se iz preliminarnih ocjena ispostavilo da, dok u Jugoslaviji neće biti teško ispuniti kvotu za preseljavanje, u Mađarskoj će se malo tko odazvati pozivu.

U međuvremenu je, 25. rujna 1946. godine, došlo do uspostavljanja službenih diplomatskih odnosa između dviju zemalja. Predstavnici Jugoslavije potpisali su 20. veljače 1947. godine mirovni ugovor s Mađarskom i ovim je činom otpočeo vrlo intenzivno i plodno, iako će se poslije pokazati i kratkotrajno, razdoblje u mađarsko-jugoslavenskim odnosima. Vrhunac tih odnosa bio je 8. prosinca 1947., kada su dvije države potpisale ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći.

SUMMARY

YUGOSLAVIAN TERRITORIAL DEMANDS TOWARD HUNGARY AND
NEIGHBOURING COUNTRIES AND THE PLANS FOR THEIR REALI-
ZATION FOLLOWING THE SECOND WORLD WAR

After the relative pacification of the unclear situation in the months following the collapse of the Kingdom of Yugoslavia in April 1941, three main Yugoslavian political forces gave themselves the right to re-establish the parceled out Yugoslav state. Among them, certainly the Yugoslav government in exile was the most legitimate. It found sanctuary first in the Near East, later in London, and attempted by its mere existence to symbolize continuity. In this, it had much success at first. The second political force, which was sometimes more and sometimes less tied to the government in exile, was the so-called Yugoslav Army in the Homeland or the Chetnik movement led by Colonel, later General, Dragoljub (Draža) Mihailović. Finally, the third political force was the rebel Partisan army, the so-called Peoples' Liberation Movement of Yugoslavia led by the Communist Party of Yugoslavia, which can be identified with the figure of Josip Broz Tito. This force was inconsequential in the first year of the war, however, in later years, due to active combat against occupation and quisling forces, it gained ever more importance, and latter, even the recognition of the major Allied powers. In this article I will concern myself mainly with the plans of the above mentioned political forces regarding postwar territorial arrangements, in particular with the plans related to Hungary.

Key words: Yugoslavia, Hungary, Yugoslav Government in Exile, Partisan movement, Yugoslav-Hungarian boundaries, Post-World War II period.